

Raziskovalna naloga

MALGAJ TRKA

Mladi raziskovalci OŠ Franja Malgaja Šentjur

Marec, 1999

Mentorja: Slavica Čoklc, Marjan Gradišnik

AVTORJI NALOGE:

- **Patricija ŠKORNIK, 8.c**
- **Jasmina ERJAVEC, 8.c**
- **Luka CMOK, 8.c**
- **Matic ČOKLC, 8.c**
- **Aleš ZELIČ, 8.c**

SODELAVCI:

- **Ivo BRODEJ, tudi avtor slike na naslovnici**
- **Ivanka KRAJNC**
- **Špela GRADIŠNIK**

VSEBINA NALOGE

- UVOD 4
- SLOVENCİ IN FRANJO MALGAJ 1919 – 1999 7
- PREDNIKI IN SORODNIKI FRANJA MALGAJA 12
- SPOMINSKI ZAPISI O ŽIVLJENJU IN DELU
FRANJA MALGAJA 18
- MALGAJEVA KULTURNA ZAPUŠČINA 41
- ZAKLJUČEK 55
- LITERATURA IN VIRI 57

PRILOGE K NALOGI

- FRANJO MALGAJ: DNEVNIK 1914 – 1918, *priloga 1*
- FRANJO MALGAJ: KOROŠKI DNEVNIK, *priloga 2*
- JANKO GAČNIK: MALGAJ IN DELAVSTVO
MEŽIŠKE DOLINE, *priloga 3*
- FOTOGRAFIJE IZ DRUŽINSKEGA ALBUMA, *priloga 4*
- ZBIRNIK DOKUMENTOV, *priloga 5*

UVOD

V majhnih mestih, kot je Šentjur, se le redko rodijo ljudje, ki bi bili s svojim junaštvom in plemenitimi dejanji vzor generacijam Slovencev.

»Zakon življenja je tak, da se stvari porajajo, rasejo in odmirajo, bodi to živo bitje, bodi to mrtva stvar, bodi to posameznost ali skupina«.

(Aci Svetina)

Naša dolžnost je obujati spomine. Mladi ljudje iščejo v preteklosti vzore in

vzornike ter po svojih zmožnostih v novih razmerah in pogojih nadaljujejo njihovo delo.

Šentjurski osnovnošolci smo ponosni, ker nosi šola ime po Franju Malgaju, pogumnem nadporočniku iz Šentjurja, borcu za slovensko Koroško.

Desetletje dolgo mladi raziskovalci zbiramo Malgajevo zapuščino: dokumente, fotografije, spominske zapise, literarna dela, umetniške upodobitve... Nekatero hranimo v šolski muzejski zbirki. Dokumentiramo originale, ki so v lasti Malgajevih sorodnikov, v knjižnicah, arhivih in muzejih. Dodatne vire smo poiskali v literarnih zapisih, v šolski kroniki, v revijah in časopisih in v raziskovalnih nalogah mladih zgodovinarjev naše osnovne šole.

Pri delu so nam prijazni v šolski knjižnici, v Muzeju novejšje zgodovine Celje ter v Osrednji knjižnici v oddelku za študij Celje. Na terenu smo si ogledali spomenike in spominske plošče ter jih fotografirali.

V raziskovalni nalogi »Šentjur skozi stoletja« smo našli pesmi ljudskega pesnika Jožeta Jagra iz Rifnika, ki je izginil v vihri druge svetovne vojne. Ob 20-letnici smrti Franja Malgaja je napisal pesem, ki so jo 6. maja 1939 prebrali ob Malgajevem grobu. Med drugim je Jože Jager zapisal:

...«Fran Malgaj! Tvoja srčna kri,
vsa žrtev dragi domovini,
zastonj prelita bila ni,
še tukaj smo slovenski sini...»

Prvič smo mladi raziskovalci predstavili svoje delo na prireditvi ob 100-letnici rojstva Franja Malgaja 10. novembra 1994. Srečali smo se s prijaznimi sorodniki Franja Malgaja, ki so nam veliko pomagali pri nastajanju raziskovalne naloge. Gospod Kazimir Virant iz Laškega, Malgajev nečak, ima največ zbranih dokumentov in fotografij. Z njimi je obogatil priložnostno razstavo v osrednjem prostoru naše šole. Ob 100-letnici rojstva Franja Malgaja je v »Petici« zapisal:

...« Franjo Malgaj je eden izmed tistih naših ljudi, ki ne smejo v pozabo. Njegovo ime mora biti za Slovence simbol narodne zavesti ter pripravljenosti na žrtve, ko gre za obrambo narodnih koristi...»

(Kazimir Virant)

V zgodovinskih dokumentih bo zagotovo ostal tudi datum 26. september 1998, ko so ob prazniku občine Šentjur slovesno odkrili spomenik Franja Malgaja. Spomenik je delo akademskega kiparja in slikarja Kiarja Meška. Kipar se je zahtevnega, a zanj prijetnega dela, lotil v okviru poletne kiparske kolonije v Laškem. Avtor spomenika je v gradivu za tiskovno konferenco med drugim zapisal:

»...Spomenik Malgaju naj nas v simbolnem smislu opozarja na njegovo slovenstvo. Izbran je kamen. Malgajeva silovitost in junaštvo se zrcalita v enkratnosti granita, najtrše in najobstojnejše skale... Obličje, uglaseno z antičnimi merili, zaznamuje mladost, zvestobo in modrost. Lastnosti, ki so zaznamovale Malgajevo življenje...»

Voditelj prireditve je bil novinar Tone Vrabl. V programu so sodelovali pihalni orkester Šentjur, pevski zbor iz Šentvida pri Planini, Šentjurja in Šentprimoža iz avstrijske Koroške. Slavnostni govornik je bil župan občine Šentjur, Jurij Malovrh. Med drugim je poudaril:

»...Danes se s tem spomenikom, ki ga odkrivamo, oddolžujemo našemu rojaku Franju Malgaju za njegovo hrabrost in verovanje v slovenstvo. S svojimi plemenitimi dejanji, ki jih je storil v svojem kratkem življenju, je še danes vzgled predvsem mladi generaciji in tako tudi naša osnovna šola v Šentjurju s ponosom nosi njegovo ime.

Naj ta spomenik ne pomeni samo spomin, ampak predvsem vodilo in vzor vsem nam, da junaška in plemenita dejanja, storjena iz ljubezni do domovine, pomenijo največ, kar lahko stori človek zanj. Pri tem se naj ne vpraša, kaj lahko domovina stori zanj, ampak kaj lahko on stori za domovino.«

(Jurij Malovrh)

Gospod župan je odkril spomenik, ki stoji na mestnem trgu. Monumentalno spominsko beležje je Šentjurju v okras in v ponos.

Naslov raziskovalne naloge »Malgaj trka« smo mladi raziskovalci povzeli po pesmi generala in pesnika Rudolfa Maistra. Misli, ki jih je v verzih izrazil ob predzgodnji smrti dobrega prijatelja, so brezčastne:

»...Ko majski ave zapoje v guštajnske dobrave,
izgloda se iz večnih ur,
zapušča tesni svoj Šentjur
in hodi gor v koroški kraj
in trka v okenca skrivaj.
O, jaz ne spim,
le čakam čas
in čakam vas...«

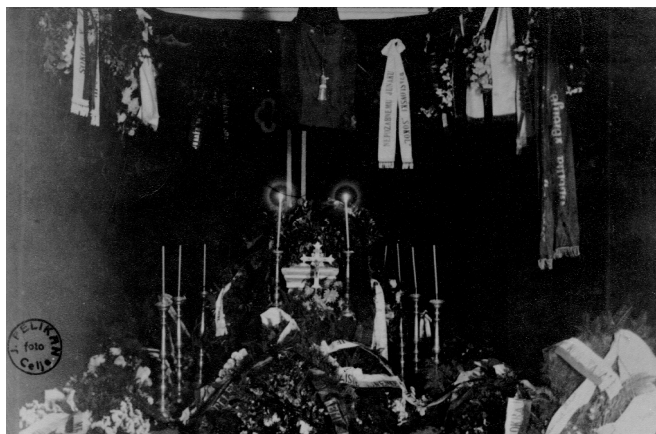
Raziskovalna naloga »Malgaj trka« je neke vrste zbornik, ki ga posvečamo 80 - letnici smrti mladega junaka.

SLOVENCİ IN FRANJO MALGAJ: 1919-1999

V letu 1999 se bomo spominjali nesrečne smrti Franja Malgaja. 6. maja 1919 je obležal po nesreči smrtno ranjen na Tolstem Vrh. Pokopali so ga na Ravnah, toda Slovenci se pogreba niso smeli udeležiti. 23. oktobra 1919 so ga soborci prepeljali v Celje.

26. oktobra so mu v rojstnem Šentjurju izkazali vso čast. Domačini so ga množično pospremili v prerani grob. Pogreb je vodil general Rudolf Maister, ki mu je posvetil pesem Malgaj trka.

Dogodek je opisal njegov brat Ivan Malgaj: »...24. oktobra 1919 je vojaštvo pripeljalo krsto do Dravograda, od koder so jo naslednje popoldne pripeljali z

vlakom do Celja. Na vsaki postaji se je zbrala množica ljudi, ki je izkazala pokojnemu poslednjo čast. V Celju so krsto stražili Sokoli iz Šentjurja. Naslednje jutro so krsto prepeljali v Šentjurij, kjer so ga pokopali ob velikanski udeležbi ljudstva. Pogreb je vodil general Maister v spremstvu mnogih častnikov. Na dan pogreba so odkrili na rojstni hiši ploščo z napisom:

V tej hiši je bil rojen, dne 20. novembra 1894 Franjo Malgaj, nadporočnik. Padel je za osvobojenje Koroške, dne 6. maja 1919 na Tolstem vrhu pri Guštajnu. Junak živi, da umre rojakom v ponos domovini v slavo.«

V kroniki Državne deške osnovne šole v Št. Juriju ob južni železnici smo našli zapis:

»...Dne 26. oktobra, torej v počitnicah se udeleži šolska mladina z učiteljstvom veličastnega pogreba tukajšnjega rojaka in bivšega učenca Franja Malgaja, osvoboditelja naše Koroške. Padel je kot junak pri Guštajnu na braniku naše mlade države. Nad njegovim grobom na tukajšnjem pokopališču je vzidana plošča z njegovim reliefom...«

Na nagrobnem spomeniku je poleg rojstnega in smrtne datuma vklesano:

**»Vse kar si imel, si dal domovini v dar,
počivaj v miru svobode naše zidar.«**

Na kraju Malgajeve smrti so 29. maja 1924 odkrili spomenik, na katerem so verzi iz Maistrove pesmi Malgaj trka:

**«Jaz ne spim,
le čakam vas
in čakam čas,
da gremo skupaj čez Št. Vid,
med brate naše Ziljo pit.»**

Spomenik so Nemci 1941. leta podrli. Po vojni so 11. maja 1947 na istem mestu postavili nov spomenik, ki so ga kasneje prestavili na avtobusno postajo Dobrije.

Na vzhodni strani so isti Maistrovi verzi, kot so bili na starem spomeniku. Na južni strani je napis: **»Malgaju in tovarišem, ki so padli v borbah za Koroško 1918 – 45.«**

Na zahodni strani pa so Kajuhovi verzi.

**»Lepo je veš - mama- lepo je živeti -
toda za kar sem umrl -
bi hotel še enkrat umreti!«**

Upamo, da čas, o katerem govori pesnik, ne bo več prišel. Bil pa je to čas, za katerega je Franjo Malgaj daroval prav vse, tudi svoje življenje.

Koroški zaselki Dobrije, Tolsti Vrh in Koroški Selovec so se združili v vaško skupnost Franja Malgaja. Na Dobrijah je dosegalo pomembne uspehe športno društvo Franjo Malgaj. Na Tolstem vrhu je aktivno delovala OZSMS Franjo Malgaj. Leta 1982 so izdali broščuro: **Franjo Malgaj borec za severno mejo.**

Po vojni so se Malgaju oddolžili tudi domačini. Na osrednjem spomeniku, ki stoji pred šolo, so vklesani verzi Frana Roša. Malgaju je posvečeno:

**»Franjo Malgaj (1894 - 1919)
iz krajev teh je vodil četo
za pravdo in svobodo vneto.
In korotanske zemlje prag
s krvjo posvetil je junak.«**

Za svoja junaška dejanja v bojih za Koroško je bil Franjo Malgaj za časa življenja odlikovan s pohvalnim priznanjem, po smrti pa z redom Karadžordževe zvezde 4. stopnje z meči in odlikovanji. Jugoslovanski kralj jih je dajal le za izredna junaštva na bojnem polju (*priloga 5*).

Čudovite verze je Malgajevi nečakinji v spomin zapisal slovenski pesnik Oton Župančič, 4. septembra 1949. Glasijo se:

**»Za naroda svobodo vnet
je v boju mlado glavo dal.
Za njim ne bo ugasnila sled.
Grob v gloriji mu bo sijal.«**

Nikoli ne bo pozabljena pesem ljudskega pesnika z Rifnika Jožeta Jagra:

OB 20-LETNICI SMRTI FRANJA MALGAJA. Namenjena je bila govoru ob Malgajevem grobu 6. maja 1919.

Slovenci so poimenovali po Franju Malgaju ulice v Celju, Mariboru Ljubljani in Šentjurju.

JACER Jože
Rifnik
Ljudski pesnik

Ob 20.letnici smrti Fr.Malgaja

Po Korotamu boj besni
bori se Malgaj s hrabro četo
za svobodo svoj meč vihti
za rod in zemljo našo sveto.

A dan je njemu kratak čas,
iz srede bojnega vrvenja
je kmalu jeknil tušen glas:
"Končal junak je pot življenja".

Svobode dih gre čez zemljo,
a on, ki jo najbolj je ljubil,
ki vse ji žrtvoval za djo,
se prvi v svobodno je zgrudil.

Kosti Ti Malgaj, dvajset let
že rodna zija v temo skriva
Koroško, Tebi dragi svet,
enako tema noč prekriava!

Pač boljše je, da v grobu spiš,
prihranjen Ti je kup bolesti:
Ob Zili kmali naših hiš
in naše več ne bo posesti.

Zamrl je naše pesni glas
v Celovcu, Trstu in Gorici,
a tujec tam že ves ta čas
le roga naši se pravici.

Fran Malgaj! Tvoja srčna kri,
vsa žrtev dragi domovini,
zastonj prelita bila ni,
še tukaj smo, slovenski sini!

Le naša, saro naša še,
je Krajnska s silnimi gorami,
in naš najlepši kos zemlje
je Štajer z zidanimi hrami.

Gozdovi silni, grčav les,
vinogradi in plodno polje,
to dar Slovencev je nebes,
last pridnih rok, sad krepke volje.

Če drugi kdo bi v to zemljo
z zločinsko dušo se zagledal,
naš rok pravice živo bo,
do svoje zemlje se zavedal.

Res, eden Malgaj je regnil,
miljon pa živih v svet razglašal:
"Dokler Slovenc bo eden živ,
ta zemlja mora biti naša".

Malgaj roj. 10.11.1894,
umrl, 6.5.1919

Govor na grobu
6.5.1939

Fotokopija originala

26. avgust 1977 je pomemben datum za Šentjurčane. Osnovna šola je dobila prizidek in ime po Franju Malgaju. V šolski kroniki piše:

»...Svečana otvoritev prizidka je bila 26. avgusta 1977 ob občinskem prazniku. Ob tej priliki smo šolo

poimenovali po našem rojaku in koroškem borcu za severno mejo Franju Malgaju. Otvoritve so se udeležili poleg zelo številnih krajanov še upokojeni učitelji in bivši učitelji naše šole ter preživeli koroški borci. Po svečanem delu in ogledu prostorov je bilo v telovadnici tovariško srečanje.«

V osrednjem večnameskem prostoru novega prizidka so ob pomoči Muzeja NOB iz Celja uredili stalno razstavo o Franju Malgaju. Ob spominski plošči je Malgajev portret, ki ga je upodobil likovni pedagog Ivo Brodej. Portret Franja Malgaja, ki visi v zgodovinski učilnici, pa je darilo gospe Virantove iz Laškega, žene Malgajevega nečaka Kazimirja Viranta.

Na spominski plošči je zapisano:

»Šolo smo zgradili leta 1977 iz samoprispevka občanov. Imenuje se po našem velikem junaku: Franju Malgaju 1894 – 1919, borcu za slovensko Koroško 1918 -1919

Lik junaka in njegovih soborcev je mladini svetel vzgled, kako se je treba boriti za svobodo domovine in srečo človeka.

Šentjurski osnovnošolci smo začeli zbirati gradivo o Franju Malgaju. Obiskovali smo razstave in prireditve, posvečene borcem za severno mejo. Tudi sami smo s programom sodelovali v Muzeju

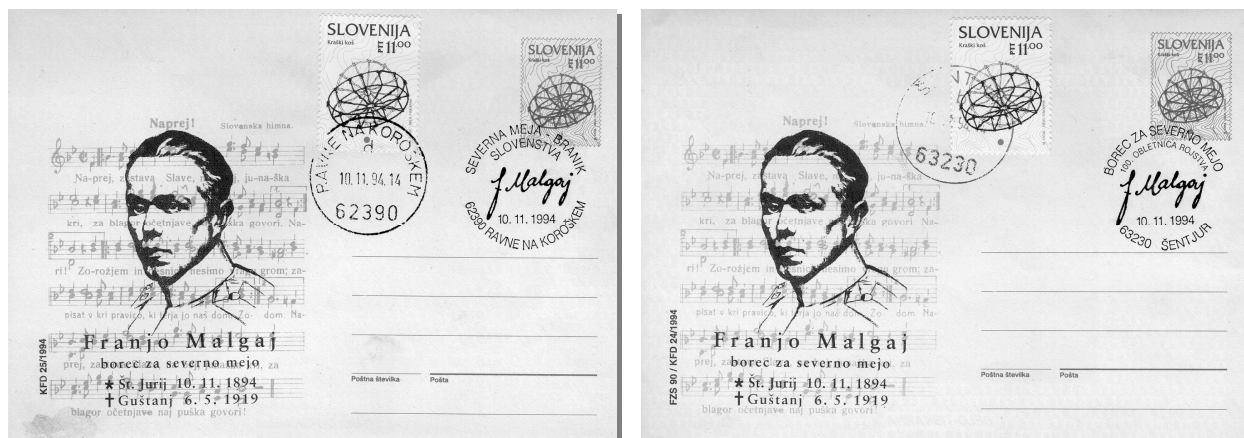
novejše zgodovine Celje. Izvedeli smo nove podrobnosti o Malgajevih in Maistrovih bojih za severno mejo. Ogledali smo si dokumente, ki jih še nismo poznali. V Osrednji knjižnici Celje nam je pri raziskovanju Malgajevega kulturnega dela veliko pomagala prof. Božena Orožen.

Ob 100-letnici rojstva Franja Malgaja smo na šoli pripravili zanimivo razstavo in prireditev. Udeležili so se je številni Malgajevi sorodniki. Prireditev je snemala slovenska

televizija. Na pobudo Malgajeve pranečakinje Špele Rozin naj bi posneli dokumentarno oddajo o Franju Malgaju, ki pa do sedaj še ni bila predvajana.

Koroško filatelistično društvo je konec leta 1939 izrazilo željo, da bi ob 100. obletnici rojstva Franja Malgaja izdali spominski ovitek, žigosan s priložnostnim žigom pošte 62390 Ravne na Koroškem. V priprave se je priključila Filatelistična zveza Slovenije, oziroma njen generalni sekretar Janko Štampfl, ki je pranečak Franja Malgaja. Tako sta nastala dva spominska ovitka.

Srečanje ob 100-letnici se je končalo z željo po ponovnem snidenju. Gospod Kiar Meško, tudi Malgajev sorodnik, je obljubil, da bo izdelal kip Franja Malgaja. Umetnik je svojo obljubo izpolnil. Že v uvodu smo zapisali, da je bila svečana otvoritev ob občinskem prazniku 26. septembra 1998.

V mesecu oktobru istega leta so se ponovno zbrali Malgajevi sorodniki v Ipavčevi hiši v Šentjurju.

Tudi mladi raziskovalci osnovne šole Franja Malgaja Šentjur izpolnjujemo svojo obljubo. Raziskovalna naloga o Franju Malgaju je skromna oddolžitev učencev in učiteljev osnovne šole, ki nosi ime po Franju Malgaju.

*Pogled na šolo in
Zgornji trg Šentjurja*

PREDNIKI IN SORODNIKI FRANJA MALGAJA

Predniki rodbine Maligaj / Malgaj /

Zgodovinar OROŽEN v knjigi »Diozese und Bisthum Lavant« na strani 413 in 579 navaja naseljevanje Slovanov v naše kraje. Tako je razvidno, da so predniki MALIGAJ-ev / kasneje so opustili črki »I« in je ostal priimek MALGAJ / doseljenci iz vzhodnih krajev Evrope pokrajine »UKRAJINE« in se zadržali v krajih sedanjega Pragerskega. V teh naseljih je bila že razvita obrt žganja apnenca v apno in razpečevanje apna; tako se navaja, da je razvažal po naših krajih apno neki tlačan in konjar »HALFENBERŠKE« graščine AHAC MALIGAJ. Navaja se, da je 25. decembra leta 1587 pričel voziti apno v naselje TRNJAVA v Savinjski dolini, kjer so pričeli z gradnjo Luteranskega templja ali cerkve. Za ta prevoz so morali graditelji plačati 43 tolarjev in 70 krajcerjev. Leta 1600 pa so kmetje cerkev porušili in požgali.

Drugič se pa navaja 28. februar leta 1687, da se je doselil v naselje GOTOVLJE pri Žalcu iz krajev sedanjega Pragerskega že svobodni deželan MALIGAJ Valentin z ženo Elizabeto in tremi otroci: Heleno, Agato in Jožefom. Tako se je rodovina Maligaj-ev vključila v življenje Savinjske doline.

V farni cekrvi v Žalcu so še vidni napisi na nagrobnih kamnih s priimkom MALIGAJ.

Okrog leta 1790 pa se je ena družina, sedaj že MALGAJ, preselila iz Gotovelj v naselje GROBELNO, kasneje v novo naselje NOVA VAS pri Šentjurju.

Leta 1840 so pričeli z gradnjo železniške proge Dunaj - Trst z odsekom Gradec - Celje. Možje rodbine Malgaj so dobili zaposlitev kot vozniki na gradbišču železniške proge na odseku Ponikva - Šentjur.

V tej družini se je 13. aprila leta 1844 rodil sin JURIJ. Kot fant je po končani 4-letni osnovni šoli dobil zaposlitev kot progovni delavec JUŽNE ŽELEZNICE na postaji v Šentjurju ob JUŽNI ŽELEZNICI. Kasneje je napredoval v postajnega kretnika iste postaje. Delo kretnika je bilo za tiste čase zelo zanimivo opravilo.

Opis dolžnosti kretnika:

Vzdrževati je moral signalne svetilke in kretnice, opravljal je delo skladiščnika za prevzem in odpremo raznega tovora na vlake, posebnost pa je bila oprema za kurjavo lokomotiv.

Lokomotive so kurili z drvmi, zato je imela postaja Šentjur vedno večjo zalogo drv. Prednost je imel smrekov, borov ali bukov les, ki pa je moral biti nažagan na dolžine 30 do 35 palcev. Tako je pri prihodu vlaka na postajo kretnik moral oskrbeti, da za preskrbo

lokomotive pravočasno pripelje voznik s konjem drva do lokomotive. V Šentjurju je bil za to stalni voznik domačin Kramperšek. Po opravljeni oskrbi lokomotive je strojevodja moral podpisati za to stalni voznik domačin Kramperšek. Po opravljeni oskrbi lokomotive je strojevodja moral podpisati za to delo določeno potrdilo, da je oskrba zadovoljiva. Dogodilo se je, da strojevodja ni bil pismen. V takem slučaju je podpis lahko opravil nekdo od prisotnih potnikov, ki je bil pismen. Na to je vlak lahko odpeljal proti Celju ali Ponikvi; postaje Štore in Grobelno še ni bilo.

V letu 1873 se je Jurij Malgaj poročil z Agnezo - Nežo Črepinšek, rojeno 16. januarja 1854 v naselju Zg. Hodinja pri Celju. V rodbini Črepinšek je bila tradicija lončarstvo, imeli so lončarske delavnice in se je vedno nabralo pred takšno delavnico lončarskih odpadkov ali po ljudski govoricu črepinj. Ljudje, muhasti in polni šal, so takšnemu lastniku takoj pridali hišni priimek ČREPINJŠEK. Po domače se je hiša imenovala »pri OPALTERJU«. Do poznanstva je JURIJ z NEŽO verjetno prišel ob kakšnem sejmskem dnevu, ki je bil v Šentjurju. Na njega so lončarji pripeljali svoje izdelke in Neža kot hči takšnega lončarja je spremljala očeta na sejme.

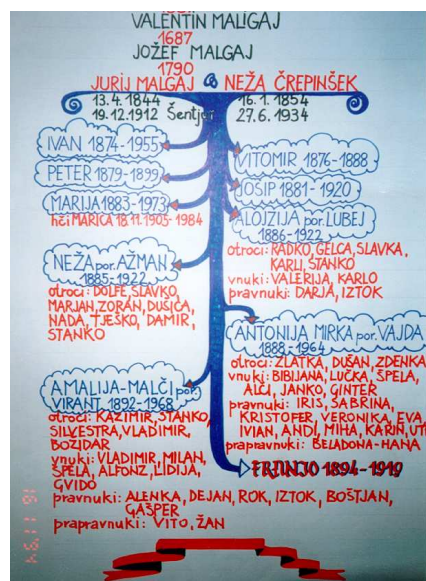
Po poroki je dobil stanovanje kot železniški kretnik na postaji Šentjur ob J. železnici v čuvajnici, ki še stoji v bližini kolodvora proti Grobelnemu.

Že leta 1890 je kupil kmečko hišo z nekaj zemlje na hribu v vasi Hrušovec. Hiša je še vedno ista, le da je ob nakupu imela le dve sobi in tipično črno kuhinjo, ki še stoji. V prvi sobi še stoji kmečka peč, ki jo kurijo iz črne kuhinje. V tej peči so tudi kuhali redno hrano v lončenih loncih, za vnašanje loncev v peč pa so uporabljali na lesen drog, nasajen polovični obroč iz železa - to pripravo so imenovali BURKLE / se še nahajajo v kuhinji /. Leva polovica hiše je bila z deskami obita šupa za seno in pod njo hlev, na desni polovici pa klet. Dostop v hišo je bil po lesenih stopnicah, iz črne kuhinje je izhod v zahtišje. Malgaj je takoj dal odstraniti lesene stene ter je tako pridobil še tretjo sobo, družina je bila že prej velika.

S tem je odstranil hlev, katerega je dogradil pri kozolcu izrpaznjeni prostor pa so preuredili v klet.

Po smrti očeta leta 1912 je posestvo prevzela hčerka Amalija in se leta 1927 poročila z sosedovim sinom JANKOM, in ostala lastnica do svoje smrti.

Po prvi svetovni vojni je še v tem domu prebivala mama NEŽA, bila pa je okrog 12 let vezana na posteljo nepokretna. Oskrbovala jo je njena hčerka MARIJA, pri njej pa je preživljal otroška leta vnuk RADKO, ki je leta

1928 odšel v pomorsko šolo. Dela po zemljišču pa je opravljal oče JANKO, to je bilo običajno spravljanje sena in otave. Leta 1927 pa so odstranili slamnato streho in prekrili streho z opeko. Istočasno so odstranili še lesene stopnice in pozidali kamnite stopnice. Takšno stanje hiše je še danes. Na pročelju pa je vgrajena spominska plošča za pokojnega FRANJA MALGAJ-a, padlega v bojih na KOROŠKEM. Padel je na OTIŠKEM VRHI pri Guštjan-u / sedaj RADLJE / 6. maja 1919 kot komandir prve celjske čete na Koroškem.

Zbral: Kazimir VIRANT

Prepis originala

Predniki družine VIRANT

Virant-i so živeli in se še najdejo s tem priimkom po naseljih okrog Dobja in Slivnice pri Celju že okrog leta 1750. V župnijski krstni knjigi na Slivnici se vidi ta priimek kot FIRANT in je tudi nekaj družin še sedaj v tem okolišu s tem priimkom. Da se je ta priimek preimenoval v VIRANT, bi bilo razumeti s to razlago, ker se v nemščini piše F kot V in tako se je vršila ta sprememba postopoma v ljudski izgovorjavi ter so jo pričeli tudi pisмено uporabljati, ker so uporabljali v izgovorjavi črko V. In tako je ostalo še danes.

Na Slivnici pri Celju se je leta 1820 rodila LOJZKA Firant, še kot otrok je postala kmetijska služkinja na neki kmetiji, kjer so jo vzeli v oskrbo, takšen je bil običaj tistih časov za otroke siromašnih družin. Življenje takšnih deklet ni bil kaj rožnato, znali so jih izkoriščati in tako je leta 1844 rodila nezakonskega sina FRANC-a in umrla leta 1853, sina pa pustila v oskrbi dobrim ljudem na Slivnici. Kot otrok je delal pri kmetih, obiskoval je šolo v župnišču, pri kmetijah si je prislužil hrano pa najnujnejšo oskrbo. Izkoristil je priliko, da se je priučil mizarske in sodarske stroke, kar mu je veliko pripomoglo do zaslužka. Svoj poklic je opravljal tako, da je hodil iz kraja v kraj in popravljali sode in sadne stiskalnice pa tudi mline za mletje žita. Na takšnem potovanju po Zasavju je v Zagradcu pri Litiji spoznal svojo bodočo ženo, HROVAT Marijo in se poročil. S skromnimi prihranki svojega dela sta kupila malo leseno kmečko z slamo krito hišo in nekaj zemljišča; ob robu naselja Hruševca v bližini teče potok Brbotna in se izteka v Voglajno. Družina se je povečala, tako so se rodili trije dečki in ena deklica, in sicer so to bili: MARTIN, FRANC, MARIJA in JANKO.

Oče Franc je moral pridno delati, da je lahko preživel družino, saj kruh so imeli le za nedelje in praznike, zemlja je dala tudi svoj nujni delež v pridelku.

Tri leta po rojstvu četrtega otroka, sina Janka, je mati MARIJA umrla leta 1894. Pustila je otroke na skrbi očetu Franc-u. Da bi družina imela gospodinjstvo, se je poročil z štiridesetletno letno vdovo TEREZIJO, roj. Kamposhek z Dobja pri Slivnici. Bila je brez otrok. Zelo lepo je skrbela za Francove otroke, posebno pa je imela rada malega ANZEKA - Jankota, tako mu je v zapuščini zapustila svoj gozd na Resevni, katerega je posedovala iz prvega zakona. Umrla je leta 1915.

Otroci so si po končani osnovni šoli poiskali zaposlitev po svetu. Tako je sin MARTIN dobil zaposlitev pri delih na progi Južne železnice, od leta 1910 do 1944, bil na postaji Štore kot kretnik. Poročen z ženo MARIJO; imela sta malo posestvo v naselju nad Kompolam nad Štorami. Žena Marija je po bolezni izgubila sluh, je tako na ustnicah zaznala, kaj kdo govori. Imela sta pet otrok.

Otroci: FRANC, NEŽIKA, ROZIKA, ANICA in JANEZ. Živita še FRANC IN NEŽIKA.

Vnuki: STANKA, MARICA in DANICA.

FRANC je ostal samski. Izučil se je v VILDONU pri Gradcu pri nekem strojnem podjetju za ključavničarja in monterja valjčnih mlinov. V prvi svetovni vojni je bil zajet od Rusov v trdnjavi Pšemisł na Poljskem, kot ranjenec je bil evakuiran iz Rusije preko Švedske v domovino, je pa v Malmeju na Švedskem umrl leta 1918.

Hčerka Marija se je poročila z GRUBER Filip-om, zaposlen kot modelar v železarni Štore. Od leta 1923 do leta 1930 sta živela z družino na Češkem, delal je v kamnolomu Ruhozni pri Kamenicah. Po vrnitvi v Jugoslavijo je dobil zaposlitev pri Mestni elektrarni, kjer je bil zaposlen do leta 1951. Imela sta tri otroke: MARIJA, EDVARD, VILJEM.

Sin Janko poročen z AMALIJO MALGAJ, leta 1917.

Po končani osnovni šoli v Šentjurju mu je brat FRANC pri podjetju v VILDON-u pridobil učno mesto, kjer se je izučil tudi kot strojni ključavničar za montaže valjčnih mlinov in raznih strojnih naprav. Delal je po raznih montažah na Štajerskem, Koroškem, Goriškem in Vipavskem do odhoda na odsluženje vojaške obveznosti leta 1912. Dodeljen je bil v artilerijo in tako prispel na DUNAJ v 4. artilerijski regiment, sprejet je bil v podoficirsko šolo za artiljerce in opravil izpit za podoficirja težke artilerije / bil nato četni narednik v VIPAVI, GORICI in PULJU, kjer ga je prizadela prva svetovna vojna / Kot veliko naših slovenskih fantov, se je tudi on znašel na bojišču pri BEOGRAD-u leta 1914 s svojo enoto, po polomu avstrijske vojske v Srbiji je bila njegova enota premeščena v Rusijo. V Rusiji je došel do ROVNEGA, nato ob umiku trdnjave Pšemisł; še pred padcem trdnjave Pšemisł je bila njegova edinica premeščena na SOŠKO

FRONTO. Tu je preživel težkoče soške fronte in še fronte v Tirolah. Zbolel je za tifusom in bil prepeljan v bolnico pri Dunaju. Po okrevanju so prekomandirali v vojno industrijo tovarno orožja v BLUMAU na gornjem Štajerskem, kjer je bi dodeljen v elektro centralo - pridobil je še kvalifikacijo električarja. Iz te tovarne je imel več uspeha, da je lahko prihajal domov v Šentjur. Leta 1917 se je poročil z sosedovo hčerko in sošolko AMALIJO MALGAJ-ovo. Uspelo mu je, da je razpad Avstroogrške države pričakal doma na bolniškem dopustu. Že pa ga je njegov svak FRANJO MALGAJ takoj leta 1918 pridobil, da je šel z njegovo prvo četo na Koroško, bil njegov četni narednik. Po končanih bojih na Koroškem si je poiskal zaposlitev in jo dobil pri železnici na postaji v Celju kot vzdrževalec brzojavnih naprav. Med tem sta z mamo kupila hišo in malo zemljišča na Ostrožnem št. 1, kjer je bila pred prvosvetovno vojno gostilna pri MARSOVIH, ta priimek je še dolgo bil v navadi kasneje, kasneje je postal priimek pri električarju. Nesrečo pa je prinesla stavka jugoslovanskih železničarjev leta 1922, tako, da akoprav ni bil udeležen med stavkajočimi; ti so ga odpustili, ker se pač ni hotel družiti z nikomer; njegovo geslo je namreč bilo »Da kdo se družiti z politiko, je slab fizični delavec.«. Nato je dobil zaposlitev na Čatrovi žagi v Gaberju / sedaj LIP / po par mesecih pa se je zaposlil v tovarni WESTTEN kot delovodja elektro - centrale, ki je dobavljala elektriko mestu Celju in delavnico za vzdrževanje elektro naprav po tovarni. Leta 1924 pa je na posredovanje WESSTNA dobil zaposlitev pri Mestni elektrarni Celje kot delovodja, kasneje obratovodja in zadnja štiri leta pred upokojitvijo elektroenergetski referent - bremenilec. Upokojen leta 1952. Umrli kot upokojenec na Ostrožnem 23. Februarja 1984 ob 17^h. AMALIJA umrla na Ostrožnem 24. januarja 1968 ob 11 uri dopoldne.

Otroci: KAZIMIR, STANKO, SILVESTRA, VLADIMIR, BOŽIDAR.

Laško, 25. januar 1986

Podatke zapisal: KAZIMIR VIRANT

Prepis originala

Franjo Malgaj (10. 11. 1894 - 6. 5. 1919)

se je rodil 10. novembra 1894 v Hruševcu pri Šentjurju. Njegov oče (moj pradedek) je ob bornem zaslužku železniškega delavca dal študirat vse sinove od svojih desetih otrok. Franjo, najmlajši, je iz šentjurske ljudske šole (ki sedaj nosi njegovo ime) stopil v

nemško - slovensko gimnazijo v Celju, kjer so poučevali slovenski profesorji. Vneto je sledil politične dogodke.

Z docela nemške višje celjske gimnazije se je prešolal v Kranj, nato v Pazin.

Leta 1914, ko je izbruhnila vojna, je bil njegov letnik vpoklican, tako je postal vojak 87. polka in je skozi šolo za rezervne oficirje poleti 1915 dospel na italijansko fronto. Ranjen v Doderdobu in povišan v praproščaka, se nekaj časa zdravi v zaledju.

Leta 1916 je na južnotirolskem bojišču. Ko so Italijani Avstrijem tu iztrgali vrh Monte Zebia, ter z njega povzročali hude izgube celjskemu polku, je Malgaj samoiniciativno s peščico vojakov v nočnem napadu osvojil to strateško točko, ter za to drzno akcijo prejel najvišje odlikovanje - zlato medaljo za hrabrost in postal poročnik.

Umaknil se je v zaledje, kjer je kot upravnik vojaškega zdravilišča oktobrsko revolucijo 1917 odkril »kot dogodek, ki odpira novo obdobje družbenemu razvoju človeštva.«

1918. Malgaj Šentjurčanu A. Osetu na Tolstem vrhu (pri Ravnah na Koroškem) obljubi, potem ko razgleda položaj tamkajšnjih Slovencev, da bo ob predvidenem zlomu Avstro-Ogrske prišel z vojsko v pomoč koroškim Slovincem.

16. avgusta 1918 se ustanovi Narodni svet - predsednik A. Korošec (pokrajinski odseki za Trst, Istro, Goriško, Koroško, za Prekmurje pripravljali gradivo za ureditev mejnega vprašanja).

V začetku oktobra 1918. se Malgaj vpiše na pravno fakulteto v Graz. V Mežiški dolini ustanovi Narodni svet, ki mu predseduje Oset. Zruši se habsburška država. V Ljubljani se ustanovi Narodna vlada - predsednik J. Pogačnik.

V začetku novembra 1918 je Malgaj spet v Celju (in Šentjurju), kjer je kot nadporočnik organiziral in prevzel varnostno službo na cesti in železnici. (velike množice vojakov z bojnim plenom in orožjem so se takrat pomikale z juga na sever in vzhod).

Novembra 1918 Antanta sklene premirje z Avstro - Ogrsko in Nemčijo. Kljub premirju se je v Celovcu pripravljala nemška vojska za Mežiško dolino.

Takrat je poslal Narodni svet za Mežiško dolino s Prevalj kurirja v Celje, da poprosi vojaško poveljstvo za oboroženo pomoč in poišče Malgaja.

Celje tedaj še ni imelo dovolj vojakov, tako se je Malgaj zadeve lotil sam, ter zbral z bojišč vračajoče se Šentjurčane, Teherčane in Savinjce.

Popoldan, 6. novembra, (ko je v Narodnem domu brezskrbna množica še slavnostno rajala in slavila osvoboditev Celja), je ogromno ljudi z godbo spremilo na kolodvor Malgajevo četo, ki je štela 40 mož, 4 oficirje in bila opremljena s 4 strojnicami.

Po govorih in petju na peronu se je četa z Malgajem ob 6. zvečer vkrcala na vlak in se odpeljala v noč.

V domači Šentjur so ga v krsti pripeljali 26. oktobra 1919.

Štiriindvajsetletni Malgaj je padel 6. maja 1919. Na Tolstem vrhu v boju za slovensko severno mejo.

Malgaj je s svojo četo zavzel Mežiško dolino (23. novembra Pliberk, 30. novembra Velikovec, Podjuno z vednostjo Maistra, v istem času A. Lavrič Borovlje) in tako je bila vzpostavljena demarkacijska črta.

Potem se je Koroški pisala sodba v Parizu in neugodni plebiscit za slovensko stran je odločil mejo.

Brez glasovanja pa smo Slovenci poleg Jezerskega dobili tudi Mežiško dolino, v kateri je Malgaj uspešno opravil svoje akcije in to plačal z življenjem.

Ob 100-letnici rojstva Franja Malgaja zapisala pranečakinja Špela ROZIN

Prepis originala

SPOMINSKI ZAPISI O ŽIVLJENJU IN DELU FRANJA MALGAJA

Slovenci smo častili spomin na Franja Malgaja včasih bolj, drugič manj, odvisno od aktualne politike. Tudi spomini so osebno obarvani, nekateri pretirano čustveni, drugi pesniško in literarno predstavljeni, največkrat pa stvarni in temeljijo na dokumentih. Izbrali smo spomine soborcev: Ervina Mejaka, Rajka in Zorka Kotnika, pisatelja Frana Roša in Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca, pranečaka Kazimirja Viranta in časnikarja Janeza Švajncerja. V *prilogi 3* je dodan Zbornik Janka Gačnika. Številne delno uporabljene zapise smo navedli med literaturo, nekatere pa tudi predstavili v *prilogi naloge 5*.

Dr. Ervin Mejak: Franjo Malgaj

Franjo Malgaj je bil rojen leta 1895 v Hruševcu pri Šentjurju in je izhajal iz narodno zavedne kmečke družine.

Gimnazijo je obiskoval v Celju. Tu se je v glavnem gibal v krogu celjskih dijakov, ki so bili člani poznejšega literarnega krožka »Kondor«. Takratni stotnik Rudolf Maister - Vojanov se je z njimi sestajal v tajnem shajališču v Zvezni tiskarni v Celju in pregledoval zvezke pesmi ter jih navduševal in utrjeval v narodni zavesti. V ta krog je poleg Malgaja spadal tudi Srečko Puncer in drugi celjski dijaki.

Na ta način sta se že takrat povezala Rudolf Maister, poznejši general in osvoboditelj Maribora, ter Franjo Malgaj.

Franjo Malgaj je bil krepak fant, visoke postave, izredno pogumen, čeden mladenič in simpatičen v vsakem pogledu.

V prvi svetovni vojni je moral zapustiti šolske klopi kakor mnogi imed nas in oditi na italijansko fronto. Tu se je s svojim junaštvom tako izkazal, da je hitro napredoval v oficirja in bil odlikovan z zlato hrabrostno medaljo.

Marsikoga je pozneje, kadar se je govorilo o Franju Malgaju, motilo to odlikovanje, vendar je šlo tu le za površno gledanje na to dejstvo. Saj se je vednar Franjo Malgaj odlikoval, pa čeprav v avstro-ogrski armadi, v boju proti Italijanom, ki so hlepeli zlasti po naši slovenski zemlji. Pribiti je treba enkrat za vselej zgodovinsko dejstvo, da, če bi se slovenski fantje ne borili tako hrabro v prvi svetovni vojni na italijanski fronti, zlasti na Soči, bi se bila v prvi vojni izpolnila Italijanom vroča želja prilastiti si Slovenijo do Trbovelj. Tega smo se zavedali vsi slovenski vojaki, ki smo se borili na soški fronti. To je treba vedno poudariti, kadar slišimo neumestne kritike, zlasti mlajših ljudi o borbenosti slovenskih fantov na soški fronti v prvi svetovni vojni.

Tako je Franjo Malgaj ob prevratnih dneh leta 1918 v Celju postal v nekaj dneh med Slovenci poleg generala Maistra najpopularnejša oseba.

Dne, 6.novembra 1918, je mesto Celje prosljavljalo svoj narodni dan. Bila je to veličastna javna manifestacija, ki se je je udeležila množica približno 20 tisoč ljudi, ob ustanavljanju jugoslovanske države. Zdaj je prišel tudi čas, ko naj bi se tudi Slovenska Koroška združila z ostalo slovensko in jugoslovansko zemljo.

Širil se je glas po deželi:«Na svoji zemlji gospodarji! Prišel je čas, ko bi se naj za slovanske narode nehalo nemško in madžarsko jaremstvo. Svoboda in združenje!

Zdaj je prišel čas, ko bi se naj tu tudi Slovenska Koroška združila z nami. Do vrha, Dobrača, Osejskih Tur nad Vrbskim jezerom, Magdalenske gore, Svinje planine, Gruče, Gorenčice, je Koroška Slovenija, Gre za 3000km² slovenske zemlje, ki bi jo morali takoj zasesti!«

Isti dan je bilo sklenjeno v narodnem svetu v Celju, in to v sporazumu s takratnim garnizijskim poveljnikom nadporočnikom Ivanom Sencinom, naj se odpošlje dobro

oborožena četa na Koroško za obrambo slovenskih rojakov in osvoboditev Slovenske Koroške.

Prvi se je javil v to četo nadporočnik Franjo Malgaj, za njim pa poročnik Ludvik Ješko, poznejši zdravnik na Jesenicah in v Štorah. Javil sem se tudi jaz. Hodila sva z Malgajem po celjskih ulicah in po gostilnah, da bi pridobila prostovoljce. Največ sva jih dobila v gostilni Kandušer, ki je bila takrat poleg okrajnega glavarstva. Tako je končno imela četa več kot 30 vojakov, večinoma Šentjurčanov. Pridružilo se jim je tudi 10 Teharčanov z dvema strojnicama ter nekaj celjskih dijakov. Tako je četa skoraj 50 moških, poveljstvo pa je prevzel Malgaj. Med viharnim vzklikanjem občinstva je spremljala železničarska godba četo na celjski kolodvor. Dne, 6. novembra 1918. ob 18. uri smo se z savinjskim vlakom odpeljali proti Dravogradu, zasedli pa smo ga že ob 1 uri zjutraj dne 7. novembra.

V Guštanju nas je sprejel predsednik Narodnega sveta, ki je bil tudi šentjurski rojak, Andrej Oset, poznejši hotelir v Mariboru. Malgaj je takoj začel nastopati na Koroškem ne le kot preizkušen častnik, marveč tudi kot organizator in diplomat. Sestavil je sezname vseh zavednih občanov v Guštanju, Libeličah, Mežici in Črni, postavil je v teh krajih slovenske župane, v šolah učitelje, zaprisegel nove orožnike, prejšnje zagrizence pa interniral. Razglasil je za vso Mežiško dolino hitro sodbo, zavzel svinčeni rudnik v Žerjavu, kjer je bilo 400 vagonov svinca, in ves premog na Češah. Ukinil je tudi reparje, ki so nasilno jemali ljudem živila in vdirali v trgovine. Velike težave je imel s prehrano, tudi denarja ni bilo za vojake, vendar je oboje Malgaj kmalu rešil.

Malgajeva četa se je medtem povečala na okrog 300 moških, priključilo se ji je približno 30 Srbov, ujetnikov iz pretekle vojne in nekateri domačini. V nekaj dneh je zasedla Mežiško dolino, 23. novembra Pliberk in nato 30. novembra Velikovec z vmesnimi manjšimi spopadi. Malgajeva četa je tako osvobodila vso Vzhodno Koroško., v Velikovcu je bil njegov glavni sedež.

Medtem ko je Malgaj napredoval do Velikovca, je major Alfred Lavrič z okroglo 450 možmi prek Ljubelja zasedel Rož do Podkloštra do blizu Velikovca, preko Jezerskega pa je kapetan Knez zavzel Pdjuno do Sinčje vasi.

Avstrijci so se umaknili na severni dravski breg. Medtem pa je general Rudolf Maister s svojimi prostovoljci razorožil nemške mestne garde v Mariboru in tako osvobodil Maribor 23. novembra 1918. leta.

Malgaj je večkrat skušal po telefonu hitro rešiti vprašnje prehrane, denarja in municije, vendar od Narodnega sveta v Celju ni bilo ugodnega odgovora, zato me je 9. novembra poslal v Celje z rezervatnim poročilom za garnizijskega poveljnika Sancina. Z ugodnim

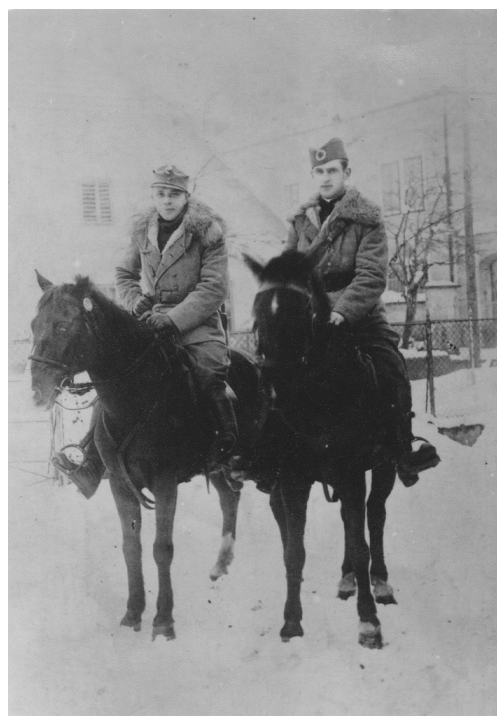
poročilom sem se hotel vrniti še isti dan zvečer nazaj k Malgaju, vendar je poveljnik Sancin določil drugače. Malgaju je odgovor sporočil drug vojak, jaz pa sem moral iti v mariborsko četo Maribor, ki je nujno potrebovala pomoč.

Dne 15. decembra 1918. je Maribor proslavil prvi državni in narodni praznik zedinjenja. Po končani slavnosti so vojaki odšli nazaj v vojašnice. Nato nam je bilo ukazano, naj gremo na Koroško in podpremo Malgaja v boju za osvoboditev Slovenske Koroške. Še istega dne ponoči smo se odpeljali do Sinče vasi. Prispeli smo zgodaj zjutraj in vkorakali v Velikovec, kjer nas je že nestrpno čakal Malgaj. Nedavno pred našim prihodom, to je 1. decembra, je Malgaj zavrnil napad štirikrat močnejšega sovražnika, ki je štel več kot 600 mož.

Tako smo Celjani zopet prišli v stik z Malgajem in mu pomagali pri njegovih nalogah. Pomoč je štela 500 mož. Čez nekaj dni je prevzel poveljstvo major Kos. Nastanili smo se v šoli in tako sprejeli raspored nalog. Govorilo se je, da nameravajo Avstrijci, ki so naše oziroma srbske čete pregnali 14. decembra iz Grabštajna, napasti iz te smeri. Zato je bilo več oddelkov odposlanih še isti dan, to je 16. decembra, v smeri proti Grabštajnu. Enemu teh oddelkov sem poveljeval tudi jaz. Proti večeru smo prišli do grabštajnskega mosta, ki naj bi ga po nalogu zasedli in preprečili naj bi vsak prehod preko njega. Ko smo se razvrstili po mostu, je že pričela z nasprotne strani regljati strojnica, nato je sledil še močan ogenj iz pušk. Mi seveda nismo ostali dolžni in smo odgovarjali, dokler niso utihnili na nasprotnem bregu. Pri tem sem dobil strel v desno roko. Vendar me to ni oviralo, da ne bi ostal še nadalje na Koroškem. V tem času sem opravljal policijsko službo pri Malgaju, dal mi je legitimacijo, s katero sem imel pravo aretirati vsakega sumljivega človeka v Velikovcu. Tako službo je takrat opravljal še več drugih tovarišev, starih Malgajevih znancev.

V tem času je bil v Velikovcu že kadetni aspirant Srečko Puncer, ki je poleg vojaške službe opravljal tudi zelo važno propagando na Koroškem.

Do svoje smrti je urejeval list »Jugoslovanski Korotan«. Listi, ki je začel izhajati v Velikovcu, dne 22. decembra 1918, imel pa je naslednji programatični uvod »Obetovane smo slišali želje, da bi se ustanovil v Velikovcu slovenski časopis, ker je narod željan in potreben čtiva. Zato smo se

odločili izdajati poljuden list »Jugoslovenski Korotan«, ki bo izhajal vsaj dvakrat na teden.

List ja nadstrankarski in zasleduje zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev. Poleg političnih člankov bo prinašal list tudi poljudnoznanstvene in leposlovne ter dnevne novice iz Korotana. S tem najprijazneje vabimo vse čitalce, da nam pošiljajo dopise iz svojih krajev, da se prihodnje številke izpopolnijo in list event. poveča. Jugoslovenski Korotan naj živi!« Največ je pisal v ta list Puncer sam, sodelovali so njegovi prijatelji, zlasti jih je bilo veliko med koroškimi borci, pa tudi domačini so se oglašali v listu. Puncer je s sugestivno besedo propagiral na Koroškem za Jugoslavijo, tako na shodih, kot pri posameznih ljudeh. Tudi tu se je izkazal kot človek z najčistejšim idealizmom in s silno energijo. Kot organizator, deloven, neutrujen in vsestransko sposoben človek. On je bil tisti, ki je 6.januarja 1919. na občnem zboru vsedijaške »Stanovske zveze« v Ljubljani pred tisoči ognjevito opozarjal na nevarnost, ki grozi slovenski Koroški in je v predlagani resoluciji pokazal čudovtvo dalekovidnost. Zahteval je koncentracijo vsega razpoložljivega vojaštva, takojšnjo mobilizacijo 22-letnih fantov, izvedeno z vso strogostjo, vrhovno vodstvo opeacije na severu naj se zaupa generalu Maistru in naj se Celovec takoj zasede.

Nekaj dni pred božičem sem bil dodeljen četi, ki ji je poveljeval nadporočnik Pavlin. Zasedli smo Trušnje; imeli smo nalogo tudi preprečiti vsak sovražni pohod proti Velikovcu in pozneje morebiti zasesti še nekaj krajev v smeri proti Malemu št. Vidu. Božič, leta 1918, smo torej obhajali v Trušnjah. Za božične praznike je bilo z Avstrijci sklenjeno premirje, tako da smo se lahko vsaj malo odpočili. Po praznikih so nekega dne Avstrijci napadali Trušnje, prišli so celo s tankom do mesta nad vasjo, vendar smo jih v nekaj urah gladko odbili in pognali nazaj. Pozneje nas Avstrijci tu niso več nadlegovali.

Dne 13.januarja 1919. je bilo sklenjeno premirje. Da ne bi izgubil šolskega leta v 7.gimnaziji, sem prosil naše poveljstvo za odpust iz vojaške šole. Enako je storil tudi tovariš Čater, ki je bil z menoj v Trušnjash in sva se tako oba vrnila v Celje v šolo.

Na Koroškem se je medtem položaj naših čet poslabšal. Sovražnik je bil vedno drznejši, oboroženi smo bili dovolj in v nekaj tednih so bili že veliko močnejši od naših čet. V tem času je bil kljub dogovorjenemu premirju za Koroško od 13. januarja do 29. aprila 1919. skoraj dan za dnem kak spopad s sovražnikom, bile so tudi človeške žrtve. Obroč okrog Velikovca se je polagama zožil, Grebinj je bil že v sovražnikovih rokah. Št. Pavel v Laboški dolini smo morali zapustiti že 27. decembra 1918., na zahodu se je bojna črta premaknila na Karavanke. Od 4. do 8. februarja 1919. so potekali hudi boji okrog

Borovelj, nadvse hrabri major Alfred Lavrič je bil težko ranjen, njegov poročnik Sirnik pa je padel. Južna Koroška je s tem prešla v sovražnikove roke. Nujne je bila pomoč iz zalednja. Ojačenj pa ni bilo. Ljubljana je čakala.

V tem mučnem položaju je v noči pred 29. aprilom naše poveljstvo ukazalo proti volji komandanta divizije, pač pa po želji slovenskih političnih činiteljev, naj drugo jutro pričnejo z ofenzivo naše čete in naj osvobodijo ves slovenski Korotan.

Sovražnik je bil v prvem momentu presenečen in se je jadrno umaknil iz prednjih črt. Toda to ni trajalo dolgo. Avstrijci, v primeri z našimi v veliki premoči, so odgovorili s splošno in zelo krepko ofenzivo od vseh strani. Naše čete so bile prisiljene 2. maja zapustiti Velikovec in v naslednjih dneh je bila po težkih bojih vsa Koroška za nas izgubljena. Naše čete so v redu zapuščale svoje postojanke. Bile so v stalnem stiku s sovražnikom, ki je neprenehoma pritiskal in dosegel 7. maja deželno mejo ter silil že preko nje. Brez dvoma je iskati razloge za naš neuspeh v nezadostnem številu vojakov, njihovi izčrpanosti in v pomanjkanju rezerv, pa tudi disciplina ni bila na višku.

V teh bojih so padli naši najboljši, med njimi kapetan Pavel Razlag in poročnik Franc Jurca. Avstrijci so ju 4. maja v Šmarjeti v Rožu poleg še drugih 4 vojakov na zverinski način ubili. Padla sta tudi bivša celjska dijaka Franjo Malgaj in Srečko Puncer.

O Puncerjevi junaški smrti se poroča takole. 9. aprila zjutraj se je prostovoljno pridružil oddelkom. Z nenadnim napadom so pregnali avstrijske vojaške tope iz Vevber nad Velikovcem. Na poti skozi pridobljene slovenske vasi je Puncer mimogrede stopil v hišo kmeta Grila (po domače Mentla). Bil je tešč in je prosil za zajtrk. Ura je kazala šest. Nenadoma so v bližini hiše začeli na novo streljati Avstrijci, ki so se bili nad Vebrami zopet zbrali, so ojačeni, popolnoma nepričakovano napadli vas. Naše slabotne čete so se umikale iz vasi. V hipu so se Avstrijci pojavili ob hišah in streljali za bežečimi. Kopica jih je vdrla tudi v Grilovo hišo, kjer je bil Puncer. Brez orožja je izjavil, da je ujet, saj je bil vsak drug izhod izključen. Ali tolpa je bila željna krvi, ker je spoznala Puncerja. Strel mu je predrl prsi in Puncer se je zgrudil. Še puškina kopita so padla po njem, skozi usta pa se je zajedla ostrina bajoneta še globoko v lesena tla Grilove hiše. Sledove tega sem videl sam, ko sem se pozneje oglasil pri Grilovih. Podivjanci so Puncerju in njegovim štirim tovarišem pobrali vse, kar je imelo vrednost, tudi obleke. Nato se vseh pet zakopali v skupen grob ob starem cerkvenem zidu vevberške cekrvice. V septembru istega leta je bilo Puncerjevo truplo izkopano in prepeljano v Braslovče, kjer smo mu borci leta 1930 ob desetletnici nesrečnega koroškega plebiscita s pomočjo slovenske javnosti odkrili na braslovškem pokopališču lep spomenik. Čez teden dni je sledil Puncerju tovariš Malgaj, ki si je v kratkem času s svojim junaštvom in s svojo

sposobnostjo pridobil, sloves legendarnega junaka. V tistem času je bil Malgaj v Guštajnu s svojo hrabro četo, ki je štela okrog 80 mož. Ko so začeli Avstrijci prodirati proti Guštanj, se je Malgajeva četa odločila, da se ne umakne s koroških tal. Napravili so postojanke na Tolstem vrhu nad Guštanjem in od tu ure in ure krepko odbijali avstrijske napade. Kmalu pa je Malgajevim začelo primanjkovati streliva. Malgaj je telefoniral v Dravograd in v eni uri je že prdrdral avto z municijo, žal prepozno. Morda bi se bila hrabra Malgajeva četa še držala na Koroškem, če bi bila dobila okrepitev, toda našel se je, kakor se pripoveduje, med vojaki izdajalec, ki je zbežal k sovražniku ter izdal obupni položaj Malgajeve čete. Ko se je junak Malgaj 6. maja 1919 popoldne okrog 14.ure plazil na svoji postojanki skozi vejevje gozda, mu je eksplodirala ena ročnih granat, ki jo je nosil okrog pasu in ga usmrtila.

Tovarišem ni bilo mogoče odpeljati Malgajevega trupla s seboj. Mrtvi junak je obležal na mestu. Od tod so ga potem Avstrijci spravili v Guštanj in ga na tamkajšnjem pokopališču pokopali, potem ko so prej mrtvo truplo javno zasramovali in opljuvali. Jeseni leta 1919 so njegovi sorodniki dali izkopati truplo v Guštanju in prepeljati na domače pokopališče v Šentjur. 26. oktobra je bil slovesen pogreb ob mnogoštevilni udeležbi slovenske javnosti. Isti dan so tudi v vasi Hruševce pri Šentjurju na rojstni hiši odkrili junaku Malgaju spominsko ploščo. Njegova rojstna hiša je ob znanem potresu pred leti utrpela poškodbe, zato je komisija priznala potreben kredit za popravilo hiše. Hišo je zavaroval Zavod za spomeniško varstvo v Celju, vednar so se obnovitvena dela nekje zataknila.

V letu 1924 je bil Franju Malgaju odkrit lep spomenik blizu mesta, kjer je junak padel, slavnosti se je udeležil tudi general Maister. Na spomeniku pa so bili napisani verzi Maistra - Vojanova: »O bratjem jaz ne spim, le čakam čas, in čakam vas, da gremo skupaj čez Št. Vid med brate našo Zilo pit!« Ta spomenik so seveda Nemci takoj po anšlusu podrli, naša organizacija borcev za severno mejo pa je v novi Jugoslaviji kmalu postavila tam v bližini ob cesti Franju Malgaju nov spomenik.

Na tem mestu, bodi povedano, smo v naši ofenzivi od 28. maja 1919 pa do 6. junija 1919. zopet zasedli Slovensko Koroško in tudi Celovec. Od Koroške pa nam je po nesrečnem plebiscitu jeseni 1920, ko smo vendar vojaško zmagali in borci za severno mejo storili svojo dolžnost, po sklenitvi mirovne pogodbe z Avstrijo pripadala le Mežiška dolina s Prevaljem in Guštanjem. Pa tega ne bi bili dobili, če bi ne bilo generala Maistra in zlasti Franja Malgaja ter borcev, v glavnem prostovoljcev. Ti kraji bi se lahko oddolžili spominu Franju Malgaju, če bi Ravne, prej Guštanj, preimenovali v Malgajev, saj Ravne spominja na tamkajšnji grad Ebenstein, grofov pa že davno nimamo več pri nas!

Nobenega dvoma ni, da sta najdragocenejši žrtvi, ki smo ju Slovenci v koroških bojih utrpeli, komaj 24-letna Franjo Malgaj in Srečko Puncer, moža, kakršnih si je Jugoslavija v svojem prvem nastanku in nadaljnjem razvoju le mogla želeti. Oba sta izhajala iz pedvojne mlade celjske dijaške generacije, ki se je ravno v zadnjih letih pred prvo svetovno vojno prerajala in se po zgledu Ljubljane poglobljala v revolucionarno jugoslavstvo.

V spomin na Franja Malgaja imamo v Sloveniji poleg spomenika v bližini Guštanja in spominske plošče na njegovi rojstni hiši še Malgajevo ulico v Ljubljani in Celju, šolo v Šentjurju in v avli šole spominsko ploščo. Občina Šentjur je tudi obnovila spomenik na grobu svojega rojaka.

Ti spomeniki naj spominjajo sedanjo in bodočo mladino, kako je Franjo Malgaj ljubil svojo domovino in dal svoje najdražje - svoje življenje za boljšo bodočnost slovenskega naroda. Naj postane vzor mladim rodovom.

Spomini Malgajevega soborca dr. Ervina Mejaka so bili objavljeni v zborniku. »Spominski zborni ob 60-letnici bojov za severno mejo v letih 1918/19«

Fran Roš:

FRANJO MALGAJ (1884-1919)

Iz Šentjurja je 1907 leta prišel v Celje krepak trinajstletni kmečki fant Franjo Malgaj in se vpisal na posebno nižjo gimnazijo, ki je na njej prevladoval slovenski učni jezik.

Tu je bil ravnatelj Lieskounig, doma s Koroškega in edini Nmec med profesorji in dijaki, podrejen pa ravnatelju popolne nemške gimnazije. Njegov

zavod je bil nastanjen v hiši dr. V. Kukovca med mestno kasarno in Savinjo.

Mladi Malgaj se je v našem okolju hitro uveljavil. Govoril je v svojem značilnem šentjurskem narečju in je bil med dijaki zelo upošteven po svoji odkritosti, bistrosti in vedri razboritosti. Že zgodaj so ga zanimali politični problemi. Nikjer ni manjkal, kjer se je obsojala ozkopametna in nasilna nemška in nemškutarska gospoda, ki si je tedaj v Celju lastila prvo besedo. Kmalu si je bil na jasnem, da je treba razbiti »ječo narodov« - avstroogrsko monarhijo, ker mora Slovenca rešiti narodne smrti le njihova politična skupnost z ostalimi jugoslovanskimi narodi.

Malgaj je pripadal naprednemu narodno-radikalnemu dijaškemu gibanju, ki je odklonilo naslon tedanji slovenski strankarski liberalizem. Temu dijaštvu je samoizobrazba bila sredstvo k razvoju lastnih sil, ki jih je hotelo postaviti v službo svojega naroda z neposrednim delom med njimi in zanj. Ta smer, ki je ob balkanskih vojnah 1912-13 dala jedro revolucionarno jugoslovansko usmerjenemu »preporodaštvu«, je pritegnila najboljše tedanje mladince.

Nikoli se Malgaj ni mogel niti hotel izneveriti svoji lepi kmečki preprostosti in prirodnosti. Pri tem je ostal samostojen v svojem gledanju na vse in življensko močan. In tako ga vidimo, kako je ob počitnicah srečen v svojem domačem okolju. Ob vsaki priliki posluša, kaj bajajo ljudje o preteklosti bližnjega gradu Rifnika, o tam zakopanih znamenitih straneh, pa si zvesto zapisuje to in še mnogo več. Sam brska okrog rifniških razvalin in drugod. Zapisuje si pripovedke, zlasti pa pesmi, ki jih pojejo ljudje ob gostijah in drugih prilikah. Dr. Karel Štrekelj v svojih zbirkah »Slovenske narodne pesmi« posebej navaja Malgajevo ime med svojimi najvnetejšimi sotrudniki.

Zadnja svoja gimnazijska leta je prebil v Kranju in Pazinu v Istri. Celjski muzej NOB-oddelek o borbi za Slovensko Koroško hrani njegovo pismo, pisano iz Kranja prijatelju Srečku Puncerju v Celje. Tam ostro graja pasivnost kranjskih študentov do sodobnih kulturnih in političnih vprašanj. Med hrvatskimi dijaki v Pazinu se hitro uveljavil in v njihovem listu »Naprijed« objavlja slovenske narodne pesmi, kakor jih je zapisal sam.

Svetovna vojna že v oktobru 1914 pokliče dvajsetletnega Malgaja k celjskemu polku. Kot študent mora v oficirsko šolo, iz nje pa na fronto, ko se z nastopom Italije odpre novo bojišče na robu slovenske zemlje. Malgaju je žal, da ni bil poslan na srbsko ali rusko fronto, kjer bi prebegnil na pravo stran. Tu mu je glavna skrb, da kot praporščak in poročnik čuva življenje slovenskih vojakov. To včasih ne gre drugače, kakor, da tvega tudi drzen podvig in ob neki taki priliki mu pripada visoko zlato odlikovanje. Vojaki mu zaupajo, saj jim je pravi tovariš v težavah in verujejo mu, ko jim govori o novi bodoči domovini na razvalinah Avstro-ogrske.

Na dopuste prihaja tudi v Celje, kjer zbira dijake okoli sebe in jih navdušuje za nove naloge ob koncu vojne in po njej. Tukaj se večkrat spopade z nemškutarji in domačimi reakcionarji in jim v brk napoveduje skorajšnji klaverni konec. Tudi sam se zdaj izogne fronti. Vpiše se na pravno fakulteto v Gradcu, toliko da si zagotovi daljši dopust, potem pa se napoti v Tolsti Vrh pri Ravnah na Koroškem k šentjurskemu rojaku Osetu. Koroška mu priraste k srcu, obiskuje njene lepe kraje in ljudi, jih bodri in pripravlja.

Takoj ob zlomu habsburške monarhije je nadporočnik Malgaj že v Celju. Prav tedaj Slovenski narodni svet za Mežiške dolino zahteva pomoč od celjske vojaške komande. Tako sestavi Malgaj osebno četo iz 40 šentjurskih in savinjskih fantov. Pridružita se mu poročnik Jože Ludvik in narednik- dijak Zdravko Kroflič iz Črnoalice pri Šentjurju oba njegova dobra prijatelja. Vse Malgajeve misli veljajo zdaj slovenski Koroški.

Celje slavi 6. novembra 1918 svoj praznik osvoboditve izpod tisočletnega nemškega gospostva. Z balkonov magistrata in narodnega doma se prsijo govorniki, nekateri povečujejo novega kralja, drugi kličejo republiko Jugoslaviji, ki si jo želi tudi Malgaj. Popoldne ljudje napolnijo narodni dom. Pijejo in pojo in se vrte v plesu. Malgaja ni med njimi. Oborožil je svojo četo in se z njo odpravlja. Ob šestih zvečer koraka s svojimi borci na celjsko železniško postajo. Na peronu s pivovega sodčka navdušeno govori vinjen človek četi v slovo. Malgajevci pa se molče odpeljejo z vlakom v noč- na Koroško! In Celje raja naprej...

24. - letni nadporočnik Malgaj je prvi, ki s svojim oddelkom prestopi mejo koroške dežele, da njene Slovence pridruži Sloveniji. V zgodnjem jutru 7. novembra 1918 je že v Mežiški dolini. V nekaj dneh je v vseh njenih krajih postavljena slovenska politična oblast. Revolucionarno razgibani delavci, ki so tam postali že gospodarji rudnikov in tovarn, se dajo pomiriti. Malgaj jim govori kot ljudski človek v prepričanju, da ne more biti narodne svobode brez socialne osvoboditve. Njegovi četi se priključijo nekateri Korošci in Srbi, ki se vračajo iz ujetništva, tako da naraste na 80 mož.

Malgajeve četa prodira iz Mežiške doline v Pliberg in preko Drave v Velikovec. Potrebne so ji še okrepitve, da zasede Celovec! Medtem pa prične zbirati sile tudi nasprotnik pod geslom » Za nedeljivo Koroško!« in že v prvih dneh decembra 1918 navali 400 mož Heimwehra s topovi iz Celovca na Velikovec in obkoli v njem osemdeset Malgajevih borcev. Nemški komandat po parlamentarcih ponovno zahteva izpraznitev mesta, toda Malgaj vsako tako zahtevo s prezirom odbije in je pripravljen braniti Velikovec tudi v borbi s petkratno premočjo. In sovražne sile se umaknejo.

Kmalu nato prispe iz Maribora 300 Srbov, nabranih iz ujetnikov, ki se umaknejo proti Celovcu. Toda v Grabštajnu jih Heimwehr nenadno napade, razoroži in odvede v

ujetništvo. Nič jim ne pomaga, da se označujejo kot antantna vojaška sila. Ta uspeh še bolj opogumi nasprotnika.

Malgaj ve, da Celovec pripravlja zdaj nov, večji napad na Velikovec, zato zahteva takojšno pomoč iz Maribora. In general Maister mu pošlje bataljon celjskega polka, ki je v Mariboru sodeloval pri razorožitvi belo-zelene nemške garde. Ta bataljon s 400 možmi dospe tik pred jutrom 16. decembra v ogroženi Velikovec. Komaj se postroji na Glavnem trgu, že prijezdi k njemu na belcu Malgaj, ki je nadvse vesel, da razpolaga zdaj s silo, ki bo dorasla težji preizkušnji.

Konec leta 1918 prične Malgaj v Velikovcu izdajati tednik »Jugoslovanski Korotan«, ki mu ga urejuje prijatelj Srečko Puncer. V njem je izšlo več člankov, ki ostro obsojajo metode imperialističnih sil pri urejevanju poveljne Evrope.

Vse bolj pa postaja jasno, da novo ustanovljena Jugoslavija ne bo izpolnila pričakovanj svojega delovnega ljudstva. Njena reakcionarna oblast delavca ne bo rešila kapitalističnega izkoriščanja, pa tudi kmetu ne bo pomagala z izdatno agrarno reformo. V pretkani propagandi je uspešnejši šovinistični Celovec, ki ga podpirajo tudi koroški socialni demokrati. Malgaj vidi nesposobnost ljubljanske deželne vlade, odgovorne za mnoge napake, a zaman zahteva od nje odločnih ukrepov, ki bi dvignili moralo koroških Slovencev in jim zagotovil lepšo prihodnost.

Končno se 29. aprila 1919 sproži ofenziva, ki naj osvoji vso Slovensko Koroško, a je nepripravljena in prepozna. Nasprotnik je po dotoku izvenkoroških sil mnogo močnejši. Ofenziva se kmalu izprevrže v beg sloveske prostovoljne vojske. Že prvo jutro pade pri Vovbrah Srečko Puncer. Edini Malgaj z delom svoje čete še poskuša na Tolstem Vrhu ustaviti sovražno prodiranje, toda prav tam obleži po nesreči ubit 6. maja 1919, komaj 25 let star.

Zdaj šele seže Ljubljana po ukrepih, ki sta jih Maister in Malgaj že davno zahtevala. Z mobilizacijo in pritegnitvijo redne srbske vojske je junija osvobojena skoraj vsa Slovenska Koroška, a prepozno. Plebiscit je zdaj neizogiben ob pogojih, ki so za Jugoslavijo skrajno neugodni. Tako sta nam od Koroške pripadli le Mežiška dolina in Jezersko.

Konec oktobra 1919 je bil Malgaj iz Koroške prepeljan v ljubljeni domači Šentjur, kjer mu je na grobu govoril tudi general Maister.

Malgaj je nedvomno postal zgodovinska osebnost. Prežihov Voranc ga v svojem romanu »Požganica« riše z vrlimi, ki so mu v čast. Še več pozornosti so mu posvetili nasprotniki – nemški pisci, ki so se ga v številnih tekstih lotili s spoštovanjem in

priznavanjem njegove hrabrosti, zvestobe, bistrosti in človečnosti. Vsi so videli v njem človeka velikih kvalit in vodilnih sposobnosti.

Franjo Malgaj je bil človek, ki je izšel iz sredine slovenskega ljudstva, vendar v času in razmerah, ki so mu omejevale polet in uspeh. Vendar je za stvar, ki mu je bila pri srcu, dal tudi sebe poleg vsega drugega, kar je v svojem prekratnem življenju in v svojem času mogel dati najboljšega svojemu ljudstvu.

Spominski zapis Malgajevega soborca in pesnika Frana Roša iz Celja je bil objavljen v knjižici »Šentjur skozi borbo v svobodo«, ki jo je leta 1956 izdala zveza borcev Šentjur.

Lovro Kuhar - Prežihov Voranc

O Malgaju

Na gradu na Ravnah je nadporočnik Malgaj s širokimi koraki hodil sem in tja in klel. Na mizi je ležal bel listek, ki ga je zdaj pa zdaj vzel v roke, a ga je koj spet jezno zalučal nazaj in še dalje hudobančil.

»Pri Narodnem svetu so menda znoreli. Jaz naj začnem s preiskavo proti plenilcem v prevratnih dveh? Moji legionarji naj zdaj začno iskati po bajtah stare in prazne konzervne škatle? Ko bi drugega ne imeli. A Celovec je še zmeraj v nemških rokah! Lepa reč - tako povelje!«

Šele čez nekaj časa se je Malgaj obrnil k njemu (naredniku Kotniku): *»Kaj praviš ti?«*

Legionar narednik Kotnik je bil domačin in je imel rodbinske zveze z najvplivnejšimi člani narodnega sveta; *»Po mojem mišljenju ima to tudi svojo dobro stran. Stvar moramo gledati s politične strani.«*

Malgaj: *»Politična stran! Ti mi poješ isto, kar mi je sinoči pel župnik Rep. Tisti župnik Rep, ki te gleda, kot bi mu črvi lezli iz nosu. Vsi vi tako pojete. Toda rečem ti, vi imate kurjo pamet. Za nekaj magnatov se bojite, ki so jim delavci upravičeno spraznili magacine. Te bi radi pridobili, množice pa odbili. Kdor misli, da so dogodki zadnjih dni povzročili grabežljivost, ropateljnost, dobičkartsvo ta se moti.*

Motiv je čisto drug. Srd nad stoletnim ponižanjem, to je vodilo. Vi pa iščete zajca za čisto drugim grmovjem.

Toda to nam bo škodovalo - povzročilo bo med delavstvom hudo kri! Že tako bomo moralo pomesti z nekaterimi voditelji, ki so začeli rovariti za Avstrijo. Zdaj pa še ta preiskava. Ali ni, kakor bi vlivali petrolej na tleče iskre?»

Soldaške in žandarmerijske patrulje so krožile po perzonalih in stikale po bajtah zapuščenih globač. Ovaduštvo se je pojavilo, prvi strup demoralizacije.

Nadporočnik Malgaj je imel prav. Legionarji so kleli in iskali tam, kjer so bili prepričani, da ne bodo našli ničesar. Pri Pasterku je Stražimir za opažem kozjega hleva nehote naletel na boh slanine.

»Skrijte to stvar malo bolje!« je zašepetal Pasterku in odgnal patruljo na drugo stran. Tako je bilo tam, kjer so hodile patrulje same. Kjer pa so bili tudi izropani trgovci z njimi, se je tu in tam našlo kako blago.

Petruh takrat še ni vedel, da ima pred seboj človeka, ki je kot navdušen nacionalist prostovoljno prišel s peščico vojakov na Koroško, kamor ga je poklical Narodni svet za Mežiško dolino.

Malgaj: »Kvocar, to mi ne ugaja! Povej rajši po resnici - ubil sem ga, ker nas je izkoriščal, kradel in vse počel, kar počne brezvestni podlež, izdajalec. Tako povej, ker bo bolje zate.«

Petruh je pogledal Malgaju v oči in ugajale so mu; gledale so naravnost, s svetlečim žarom ter dramile v njegovi notranjosti prijetne občutke. In že je rekel na glas in odločno: *»Vzemite me!«* Malgaj ga je prijel za obe roki in ga objel: *»Živijo, novi tovariš!«*

*Vsi odlomki so iz Vorančeve Požganice
Prepis*

Janez Švajncer

Slovenski Hudič Malgaj

Maister in Malgaj

Človek sicer nikoli ne ve, toda težko verjetno bomo Slovenci še kdaj stopili z oboroženo roko na izgubljeni del naše Koroške. Tudi leta 1945 se ni dalo popraviti to, kar je bilo

zamujeno novembra 1918. V dolgih stoletjih vsiljeno zaupanje v druge in neodločnost sta rodila svoje. Težko je kogarkoli izmed takratnih ljubljanskih meščanskih politikov skoraj po šestdesetih letih kriviti za neodločnost in pomanjkanje samostojne misli. Dosti lažje pa je prav zaradi tega dati priznanje tistim posameznikom, ki so uspeli prelomiti s tradicionalno omahljivostjo. Več bi jih lahko naštel, največje sadove svojih samoniklih prizadevaj pa sta nam zapustila le general Rudolf Maister in nadporočnik Franjo Malgaj. Posebej Malgaja bi bilo prav, da se pogosteje spomnimo. Lahko bi rekli, da je te dni skoraj neke vrste obletnica povezana z njim – padel je 6.maja 1919.

Dolga leta prve svetovne vojne so po kapitulaciji centralnih sil kar naenkrat potisnila na stranski tir vrsto časnikov, ki so v vojaški suknji prebili leta rasti v moža in je vojskovanje postalo del njih samih. Te vrste bojevniki so igrali eno glavnih vlog v vseh spopadih po končani vojni. Tolkli so se povsod kjer so jih potrebovali, vedno pa na strani reakcije. Tudi njihova zasluga je bila , ob boljševiški Rusiji ni prišlo do rdeče Nemčije. Ob častnih izjemah pa slovenski oficirji, ki jih je prva svetovna vojna dala lepo število, takoj po vojni niso kazali kakšne posebne bojevitosti. Stotniku Lavriču, ki mu je poverjenik za narodno obrambo ljubljanske vlade v začetku novembra 1918 prepustil vojaško skrb za Koroško, je kljub prepolni Ljubljani vojaštva, uspelo le s težavo nabrati 7 oficirjev in 58 vojakov. Prav ta čas pa je 4. novembra odšel iz Celja s še 40 prostovoljci in 4 strojnicami na Koroško nadporočnik Malgaj.

Pot do konca

Po vsem napisanem se da o tem borcu za Koroško sklepati, da ga ni naključje pripeljalo v prve vrste slovenskih vojakov. Že kot študent je pričakoval osamosvojitve južnih Slovanov in razpad Avstroogarske. Kot fantič ga je baje nemški pritisk pripeljal v drugo skrajnost- v slovanofilstvo, ter je v rusko –japonski vojni 1904-1905 trdo verjel v rusko zmago. Kakorkoli že, v dijaških letih je bila Malgajeva vera v slovenstvo povsem jasna in trdna. V precej nemškemu pritisku izpostavljenemu Celju to ni bilo vedno lahko. Ozračje med slovenskimi in nemškimi dijaki je bilo vedno napeto, polno preprirov in pretefov. Mladi Malgaj je že takrat pokazal, da ni boječ. Še bolj pa je svoj pogum potrdil v letih prve svetovne vojne kot avstrijski častnik. Končal je oficirsko šolo v Deutsch Feistritz in bil na bojišču pri Gorici zaradi hrabrosti kmalu povišan v praporščaka in nato poročnika. Kot so na tirolskem bojišču iskali prostovoljca, ki bi zavzel važno italijansko postojanko Monte Zebio, se je javil Malgaj in si izbral spremljevalce. Podvig je uspel in prinesel hrabremu častniku zlato oficirsko medaljo za hrabrost. Redki so bili častniki s

tem odličjem. Zaradi bolezni je Malgaj konec vojne dočakal v Gradcu, nedolgo za tem pa je že bil na koroškem bojišču.

Preko Dravograda je prodril do Mežice, postavil slovenske župane v Libeličah, Mežici, Črni na Prevaljah, zaprisegel nove orožnike in Nemcem ter še ostrejšim nemčurjem pokazal, da misli zares. Njegova vojaška enota je narasla na okrog 300 borcev in z njimi je 23.novembra 1918 zasedel Pliberk in 30.novembra Velikovec. Velikovec je njegovi enoti uspelo ubraniti tudi pred kasnejšim napadom nemških sil.

V pomladnih dneh leta 1919 je ljubljansko vodstvo Malgaja premestilo na Ravne. Tako kot Maistra tudi odločnega Malgaja v osrednjem vodstvu niso najbolj marali.

V aprilu so slovensko-jugoslovanske enote sklenile nadoknaditi kar so zamudile novembra 1918. Napad pa se je sprevrgel v popoln poraz. Avstrijci so prodrli globoka na naše ozemlje. Za Ravnami se jim je po robu postavil s svojo enoto Malgaj. Junakova smrt je bila prav naključna. Z lestve prislonjene na sadno drevo je opazoval sovražne premike, nekod od Raven je priletela krogla in našla pot prav v Malgajevo ročno bombo ob pasu.

Umikajoči se vojaki so poveljnikovo truplo pustili Avstrijcem, ki so se prav po nemško divjaško znašali nad njim in mrtvega sramotili. Na Ravnah so ga pokopali kot psa. 24.oktobra 1919 so naši truplo izkopali in vrnili mrtvega Malgaja v rojstni kraj Šentjur pri Celju, kjer se je Malgaj rodil 20.novembra 1894.

Ne spi, le čaka na nas ...

Že lep čas si poskušam o Malgaju ustvariti pravo podobo, včasih se mi zdi, da bi rad poznal koga, ki je bil res ves čas bojev z njim, zaenkrat pa ostajam pri prebranem. Avstrijci so mu pravili Der windische Teufel. Bali so se ga in mu v svoji propagandi naprtili vse mogoče, celo pobijanje otrok in nemočnih – ravno to kar so sami počeli. Drži pa, da je bil s sovražniki odločen in neizprosni, vendar drugačen tudi ni mogel biti. Orokavičen! so lahko bili ljubljanski veljaki, težko je bilo njemu, pogosto obdanemu s sovražniki Avstrijci in s socialdemokratsko avstrijsko propagando zapeljanimi Slovenci.

V roke velja vzeti Prežihovo Požganico. Mislim, da je najbolj prav zajel Malgajevo podobo, kraje in čas v katerem je tekel boj za Koroško. Malgaj, deseti otrok železniškega kretničarja, torej delavca, se je na Koroškem tolkel največ prav z delavci. Nemški nacionalisti so pač uspeli spretno usmeriti socialdemokratsko stranko in delavsko revolucionarnost v navidezen boj proti monarhiji SHS. Malgaj je bil z Nemci in avstrijakarji zelo odločen, celo talce je zapiral, kljub temu pa lahko danes rečemo, dobro, da je bil tak. Četudi je v duhu internacionalizma bila po prvi svetovni vojni navidezno mikavnejša od jugoslovanske monarhije, je bilo mesto Slovencem samo v okviru Slovenije, ki danes gradi povsem drugačne odnose, kot so tisti na oni strani meje.

» Jaz ne spim, le čakam vas,
in čakam čas,
da gremo skupaj čez Št. Vid,
med brate naše Ziljo pit. «

Spomenik z Maistrovimi verzi ne mestu kjer je Malgaj padel, so Nemci leta 1914 podrli. Danes spet stoji. Bržkone čas, o katerem govori pesnik, ne bo več prišel. Bil pa je čas, ko je Franjo Malgaj dal prav vse, tudi svoje življenje za to, da danes v mežiški dolini slovenska beseda ni sramota.

Veliki slovenski narodnjak in borec za našo Koroško je danes pogosto že skoraj pozabljen. Posmrtno je bil odlikovan s Karadjordjevo zvezdo, vendar so mu sodobniki, tisti, ki sami niso nič storili, še po smrti marsikaj očitali, celo njegovo avstrijsko hrabrostno medaljo. Pogosto pozabljamo, da so slovenski in hrvaški možje na italijanskem bojišču, čeprav v avstrijski službi, branili svojo zemljo. Londonski sporazum iz leta 1915 ni bil nobena skrivnost. V Mariboru imamo skromno Malgajevo ulico, tudi Celje jo ima. O tem, da nima primerne spomenika pa nima smisla tožiti. V Mariboru da nima, razen spominskega znamenja od parku in v zgradbi skupščine, niti njegov veliki osvoboditelj Maister. Sicer pa, kaj bi spomeniki? Slovenska Koroška in Štajerska sta velika spomenika Maistru, Malgaju, Lavriču, Puncerju in drugim junakom slovenske zgodovine.

Zapis je prepis sestavka, ki je bil objavljen v reviji 7D, 22.maja 1975

Fran Roš:

SPOMINI NA FRANJA MALGAJA

Tukaj bo prvič objavljen opis akcije Franja Malgaja na Južnem Tirolskem, ki mu je l.1916 prinesla najvišje odlikovanje – zlato medaljo za hrabrost. Tri mesece po akciji je staremu cesarju Francu Jožefu na avstroogrskem prestolu sledil mladi Habsburžan Karel. Ta je izdal naredbo, po kateri se nosilci takšnega odličja niso več pošiljali na bojišča. Malgaj je to izkoristil in prevzel mesto upravnika neke vojaške zdravstvene postaje vzhodno od Gradca.

Sam je že kot dijak bolehal na pljučih. Kot otrok številne družine železničarskega kretničarja je pogrešal primerno hrano. To ga je slabilo, čeprav je sicer bil krepkega telesa. Da po zdravniškem nasvetu spremeni podnebje, se je l.1913 s celjske gimnazije preselil v Kranj in kmalu še dalje v istrski Pazin. Tu je v dijaškem listu »Naprijed« objavil slovenske narodne pesmi, kakor jih je v domači bližnji in daljni šentjurski okolici sam zapisoval. Največ teh pa mu je priobčil prof. Štrekelj v veliki zbirki. Ki jo je izdala Slovenska matica. Raziskoval je staro ilirsko in slovensko naselbino Rifnik blizu svojega doma. Napisal je zgodovino gorske vasi Svetina nad Celjem.

Malgaj je bil zvest sin svojega naroda, član ilegalne organizacije »Preporoda«. V Pazinu je spoznal ostrino nasprotij med Hrvati in Italijani in se navduševal za politično skupnost Južnih Slovanov. Ob Malgajevi hrabri akciji na južnotirolski fronti l.1916 so nekateri kritiki načeli vprašanje njegovega avstrofilstva, kar pa je krivična ocena. Malgaj je vedel, da je Italija za svojo udeležbo v prvi svetovni vojni od obeh bojujočih se taborov zahtevala zagotovitev velikih delov slovenskega in hrvatskega narodnostnega ozemlja, odločila pa se je za tisto stran, ki ji je lahko ponudila več, ker ni dajala iz svojega. Že tedaj se je čutila nevarnost za Posočje, za Trst in Gorico s širokim zaledjem, za Istro in Dalmacijo. Daleč semkaj so segale aspiracije Rima, ki ju je l.1915 potrdil tudi londonski pakt, sklenjen v tajnosti.

K tveganemu napadu na italijanski položaj na Monte Zebiu pa je Malgaja napotil še poseben razlog. S te dominantne točke so nasprotniki obvladali teren, ki ga je branila četa celjskega 87. pešpolka, izpostavljena večjim izgubam. Bolje zavarovati svoje vojake Slovence je bilo prav tako eden Malgajevih namenov. Dotedanji poskusi Avstrijcev polastiti se Monte Zebia so v krvi propadli.

Originalni uradni opis Malgajevega smelega podviga je ohranjen v njegovem lastnem dnevniku in ga tu priobčujemo v dobesednem slovenskem prevodu. Vsi ostali teksti dnevnika so seveda slovenski. Ta obsega dva zvezka, za dobo 1914-1917, a le v prepisu, ki ga je oskrbela Malgajeva sestra. Ni pa zapiskov za čas 1918-1919, ki bi bili za na s najdragocenejši. Sestra navaja, da je zadnji del dnevnika imel njen brat pri sebi, ko ga je 6.maja 1919 na pobočju Tolstega vrha pri Ravnah raztrgala lastna ročna granata. Ko je mesec dni po njegovi smrti obiskala bratov prvotni grob na kraju njegove smrti, je našla poleg ožganih ostankov pokojnikove uniforme tudi koščke osmojenih papirjev, ostanke zapiskov.

Dnevnik leta 1916 vsebuje tekst z naslovom »Opis vojnih dejanj oseb, ki so bile odlikovane z zlato hrabrostno medaljo«. Tu je naveden »praporščak v rezervi Franc Malgaj, 8, kompanije«. Njegov podvig je prikazan takole:

Praporščak Malgaj se je prostovoljno prijavil k neki izredno nevarni in težavni akciji v noči od 5. Na 6. Avgust 1916 na Monte Zebiu. Na čelu patrolje z 12 možmi, oboroženimi le z noži in ročnimi granatami, je z boka napadel neki že dalje časa močno zasedeni in zelo dobro izgrajeni sovražni položaj.

Takoj v začetku je praporščaka Malgaja zajel nenavadno močni ogenj iz strojnic in pušk. To ga ni ustavilo. Prezirajoč smrt se je na čelu patrolje kot prvi pognal v italijanski položaj. Nenadni napad je povzročil velikansko zmedo. Nadvse ostri odpor posadke je bil kmalu zlomljen, Italijani so se deloma vdali, drugi so zbežali v nasprotni konec jarkov, pri čemer so del strojnic vlekli s seboj, da bi se tako rešili. To pa jim ni uspelo, ker je praporščak Malgaj s prisotnostjo duha pravilno ocenil situacijo in takoj sledil sovražniku, mu odrezal umik in ga potisnil k lastnemu položaju, kjer je bil razorožen.

To hrabro dejanje praporščaka Malgaja je dalo zgled njegovim podrejenim in je bilo nagrajeno z ogromnim plenom. Dva oficirja, 76 mož in 6 strojnic nam je prišlo v roke.

Akcija, ki je našo stran veljala samo enega mrtvega in nekaj ranjencev, je nov sijajen dokaz spretnega vodstva...

Iz Malgajevega dnevnika l. 1915 naj navedemo tu še dva zanimiva zapisa, značilna zanj:

14.I.: Pred božičem, ko se je med Srbi in Avstrijci bila strašna bitka, ko so dobili Srbi zopet svojo prestolnico slavni Belgrad v svoje roke, ko so ujeli Srbi avstrijsko blagajno s 13 milijoni kron, tren, proviant, do 90 tisoč vojakov...

4.III.: v Avsrijii je pomanjkanje živeža. Zato je dala država popisati živež pri kmetih in v skladiščih, kar je vzbudilo veliko vznemirjenje. Tako so se zbrali šentjurski kmetje 1. Marca, ko so zvedeli za ta oglas, na okoliški občini in burno protestirali proti odloku. Župan pozove žandarmerijo, da pomiri kmete. A razburjenja ni hotelo biti konec, hoteli so pozvati še vojaštvo iz Celja.

Lani 10. Novembra je minilo 80 let od rojstva Franja Malgaja, ki so ga odlikovale posebne vrline. S svoji delom, bojem in žrtvijo na Koroškem se je za zavedni sin našega ljudstva zapisal med one naše ljudi, ki ostane živ spomin nanje. V hvaležnosti zvest mu je tudi domači Šentjur. Na zadnji strani velikega spomenika žrtvam osvobodilne vojne 1941-1945 v tem trgu in okolici so vklesani verzi, ki govore o njem:

Iz krajev teh je vodil četo,
za pravdo in svobodo vneto,
da nam koroške zemlje prag
s krvjo posvetil je junak.

Zorko Kotnik:

SPOMINI NA FRANJA MALGAJA

Bilo je konec pomladi leta 1918, ko je poročnik Franjo Malgaj, ki je bil takrat na vojaškem dopustu, obiskal svojega rojaka in prijatelja Andreja Oseta, tedanjega lastnika Tostovrške slatine pri sedanjih Ravnah na Koroškem. Oba sta bila po rodu iz Šenjurja pri Celju, z Malgajem pa je bil tedaj tudi nadporočnik Hafner iz Škofje loke.

Ker je bila naša hiša daleč naokoli znana kot narodno zavedna, ni čudno, da vsi trije obiskali tudi mojega očeta. Dobro se spominjam razgovora, pri mizi pod košato jablano, ki se je vrtel največ okoli tedaj zelo perečega vprašanja. Že takrat mi je bil zelo všeč Malgajev samozavestni nastop, čeprav sem bil tedaj sam še mlad dijak.

Naslednjega dne so se Malgaj, Oset, Hafner in moj brat Šimen, sicer kaplan v Velikovcu, vendar tedaj doma na dopustu, odpravili v Guštanj (danes Ravne na

Koroškem). V veseli družbi pri slovenskem gostilničarju Lečniku so prepevali slovenske pesmi, s posebnim navdušenjem še » Hej Slovenci ! « Malgaj je opazil v omari nekaj kozarcev, ki so bili poslikani z nemškimi zastavami. Na vprašanje, kako je kaj takega mogoče, mu je natakarica odvrnila, da ji je pred meseci nek nemški agent naravnost vsili to robo. Malgaj je mirno vprašal, koliko je plačala za kozarce, ko pa je zvedel za ceno, jih je začel metati v kot, nato pa pošteno plačal. V gostilni je bilo tedaj slučajno nekaj guštanjskih nemčurjev, ki so takoj naredili prijavo pri poveljniku krajevne posadke. Niti vojaki, ki so takoj prihiteli v gostilno, niti sam poveljnik, nek polkovnik češkega rodu, niso zoper oba odločna časnika ničesar opravili, le mojega brata so kasneje klicali na poveljstvo v Celovec.

Franjo Malgaj je bil med prvimi, ki so prišli braniti Mežiško dolino. 6. Novembra 1918 ob enih zjutraj je izstopil iz vlaka na Prevaljah in v najkrajšem času uvedel v Mežiški dolini red. Nato je začel osvobajati Podjuno. Najprej je zasedel Pliberk, 30. Novembra 1918 pa še Velikovec. Tega dne se dobro spomnim, ker sem takrat obiskoval 3. Razred meščanske šole v Velikovcu. V razredu sem bil edini, ki je bil vpisan za Slovenca, čeprav je bilo mnogo mojih sošolcev in sošolk slovenskega porekla. Med Nemci je povzročil Malgajev prihod hud preplah.

Nekaj dni kasneje so začeli Velikovec napadati Nemci, vendar se jih je jugoslovanska posadka zlahka ubranila. Franjo Malgaj je bil vedno med svojimi borci, skakal je od ene strojnice k drugi, dajal navodila in povelja.

Naj opišem še eno značilnost, ki je dičila Malgaja. V mislih imam njegovo strogost, hkrati pa pravičnost. Nekega dne so me poslali, z izgovorom, da bi naj šel povprašati za konje, k neki gostilničarki, ki je imela gostilno dobri dve uri oddaljeno od Velikovca. Malgaj in moj brat Šimen sta me seveda podučila, kako si naj ogledujem okolico, da bi videl koliko nemških vojakov je tam in koliko so oboroženi. Z gostilničarko sem se res pogovarjal o njenih konjih, ki naj bi jih kupil tedanji slovenski župan Velikovca Jurij Čarf (njegov sin zdravnik še danes živi v Ormožu), potem sem se pa po obilni malici poslovil. Videl sem, da je v gostilni kakih 30 nemških vojakov. Ko sem se vračal, sem napravil precejšen ovinek, zato sem se malce zakasnil. To je zaskrbelo bratranca Rajka, ki je bil narednik v Malgajevi četi, zato mi je šel s patroljo nasproti. Bil sem že precej daleč od gostilne, ko sem v gozdu za drevesi zagledal vojaka. Ugotovil sem, da so naši in povedal sem jim kar sem v gostilni videl. V bratrančevi patrolji je bilo kakšnih petnajst

vojakov, med njimi tudi nekaj Srbov, le-ti so se takoj odločili, da Nemce napadejo. Res je čez kake pol ure zapokalo in Nemci so brezglavo pobegnili v smeri proti Celovcu. Ker je bila gostilničarka bolj na nemško stran, so pri njej naredili preiskavo. Naši so marsikaj odnesli s seboj, nekaj tudi iz večje lesene skrinje.

Naslednje jutro pa je Malgaj dobil prijavo, da je bilo iz skrinje ukradenih 25.000 kron. O tem so poročali tudi celovski časopisi. Malgaj je poklical vodjo patrolje na razgovor. Narednik Rajko Kotnik o kakem denarju ni imel niti pojma, vendar mu je Malgaj odvil revolver in sabljo ter ga je dal pod stražo v hišni zapor, Malgaj je Rajka Kotnika, mojega bratranca, dobro poznal, zato se mu je začelo zdeti vse skupaj močno sumljivo. Naslednjega dne je postal gostilničarki patroljo. Med potjo so že v Št. Rupertu srečali gostilničarko, ki se je koleslju peljala v smeri proti Velikovcu. Ko so jo vprašali kam je namenjena, je izjavila, da mora takoj h komandantu Malgaju, češ da so denar našli. Ko je prišla v Velikovec je Franju Malgaju sporočila, da je moral denar zdrkniti na dno skrinje, ko so dvigovali blago. Bila je vsaj toliko poštena, da se je oprostila tudi pri vodji patrolje, ki ga je dal Malgaj takoj poklicati, češ da ga je po krivem obsodila.

Jasno je, da je Malgaj Rajka Kotnika takoj izpustil in mu vrnil odvzeto orožje. Rekel mu ni nič, a močan stisk roke in par udarcev po ramenu je povedal vse. Opazil sem, da ga je od tistega časa bolj ljubil. Tak je bil Franjo Malgaj in taki so bili tudi njegovi soborci. Padel je 6.maja 1919 nad mojo rojstno vasjo Dobrije. V očeh prebivalcev Mežiške doline je bil, je in bo ostal junak !

Spomine na Franja Malgaja sta napisala soborca Fran Roš in Zorko Kotnik v poštnem predalu revije 7D, 12. junij 1975, prepis

SPOMIN NA ŠENTJURSKEGA JUNAKA

Leta 1994 smo se spominjali 100-letnice rojstva koroškega junaka Franja Malgaja. Rodil se je 10. novembra 1894, v Šentjurju, kot deseti otrok železniškega kretnika Jurija Malgaja. Otroška leta je preživel pri starših, v Šentjurju je končal osnovno šolo, v Celju pa nižjo gimnazijo. Kot zavedni slovenski dijak je imel v Celju težave, zato je končal gimnazijo v istrskem Pazinu.

Leta 1914 so ga vpoklicali k vojakom, v celjski pešadijski polk, nato v oficirsko šolo, potem pa je moral na vojaško območje Doberdoba, kjer je kot mlad praporščak doživel grozote soške fronte. Leta 1916 so ga premestili v Tirole, po ponovnih grozotah prvih frontnih linij, v junaškem boju z italijanskim nasprotnikom, pa si je prislužil odlikovanje. Dobil je veliko zlato medaljo in povišali so ga v poročnika. Tako je vojno območje zapustil, med različnimi ponujenimi ugodnostmi pa se je odločil za pravni študij na graški univerzi. Med študijem je doživel razpad Avstro-Ogrske ter se vrnil v domače kraje.

6. novembra se je v Celju zbralo več tisoč Slovencev, z njimi pa je narodno osvoboditev slavil Franjo Malgaj. Na zborovanju so govorili o pomoči Slovincem na Koroškem, vojaški pomoči ter prostovoljcih. Prvi se je prijavil Franjo Malgaj sledilo je še štirideset navdušenih fantov, ki jim je nato poveljeval. Še istega večera je navdušeno ljudstvo spremljalo Malgajevo četo z godbo na celjski kolodvor, od koder so se s Savinjšanom odpeljali proti Dravogradu. V četi so imeli štirideset pušk ter štiri strojnice, vsak moč pa je dobil po petdeset nabojev, pa tudi hlebec kruha. Tako opremljeni so se vozili na pot proti nesrečni Koroški. Lep sprejem so doživeli v Slovenj Gradcu, kjer jih je pozdravil predsednik slovenjgraškega narodnega sveta, dr. Slokar, nato so potovali naprej do Dravograda, od tam pa do Guštanja, sedanjih Raven na Koroškem.

Prebivalce Mežiške doline je prihod Malgajeve čete presenetil. Malgaj ni bil le odločnega duha pač pa tudi dober organizator ter diplomat. V stikih z zavednim slovenskim prebivalstvom je takoj postavil slovenske župane na Ravnah, v Libeličah, Mežici ter Črni, zaprisegel je nove orožnike ter za vso dolino uvedel naglo sodišče. Prav tako je zasedel svinčeni rudnik v Žerjavu, premogovnik v Lešah ter pomiril ropajoče rudarje. Hrane je primanjkovalo, zato jo je priskrbel z madžarskih železniških transportov, ki so se umikali z italijanskega bojišča. Prav tako je preprečil odvažanje svinčeve rude v Avstrijo.

Potem, ko je vzpostavil red v Mežiški dolini, je Franjo Malgaj izvedel pohod naprej, po Koroškem, ter 30. novembra zasedel Pliberk ter Velikovec. Tam je s prijateljem Srečkom Puncerjem začel izdajati časopis Jugoslovanski Korotan. Velikovškega župana so razrešili ter postavili Slovenca.

V zvezi z urejanjem razmer na Koroškem se je 16. januarja 1919 sešla v Gradcu komisija antantnih zastopnikov Avstrije in Jugoslavije, ki naj bi se odločala o premirju. Malgaju so naložili, da je spremljal mednarodno komisijo na terenu. Komisiji, ki sta jo sestavljala ameriški polkovnik Miles ter poročnik King, sta avstrijska prevajalca dajala podatke v njihovo korist, misleč da Malgaj angleščine ne razume. Franjo Malgaj jih je

presenetil z znanjem angleščine, pri tem pa povedal o resničnem stanju krajev s slovenskim življem. Med slovenskimi veljaki pa je vladalo čudenje, češ, le kdo je Malgaju dovolil da zasede Koroško, drugi pa so spet menili da Koroška ni več vredna da bi se še zanjo borili. Malgaj pa je na Koroškem vodil politiko svojega nadrejenega, generala Maistra, ki je svoje fante na Koroškem obiskoval ter jim nudil skromno pomoč.

Nekaj tednov pred vojaškim polomom na Koroškem je Malgajevo posadko v Velikovcu zamenjala večja četa s starejšimi častniki, povezanimi z jugoslovansko taktiko. Njega so skupno s četo poslali na oddih v Guštanj, sedanje Ravne. Malgaja je to bolelo, pa tudi časopisa Korotan niso več dovolili, saj je odkrito napadal neodločnost ter popuščanje osrednje oblasti v zvezi s Koroško. Zamerili so mu njegovo samozavestno ter hitro odločanje, nujno v primerih, ko je uvidel potrebo po hitrih odločitvah ter da je premalo časa za čakanje na odločitev osrednje oblasti. Guštanjci pa so Malgaja navdušeno sprejeli, počutili so se varne.

Za pomlad je avstrijska stran pripravila veliko ofenzivo, z namenom da Jugoslovane preženejo s Koroškega ter dokažejo, da je Koroška nemška dežela. Nemška premoč je povzročila med prešibko slovensko stranjo pravi preplah. Vse je bežalo, Malgajeve skupine v Guštanju pa je ohranila mirno kri. Prejeli so povelje, da zadržujejo nemško prodiranje ter tako zavarujejo umik civilnega prebivalstva, ki je želelo na varno. Za Guštanjem, pred Tolstim vrhom, je ves dan zadrževal nemško vojaško premoč. Prosil je za pomoč z orožjem, z dravograjske strani, vendar je bilo prepozno. Ko se je Malgaj zadrževal na lestvi, pri nekem drevesu, je v usodnem trenutku priletela krogla. Ta je zadela njegovo ročno granato za pasom ter povzročila eksplozijo. Bil je takoj mrtev, njegovi tovariši pa trupla niso uspeli rešiti. Avstrijska stran je nato truplo javno zasramovala ter ga onečastila.

Jeseni leta 1919 so oblasti pripravile slovesni pogreb junaka Franja Malgaja, z vsemi vojaškimi častmi. Dne 24. oktobra popoldan so krsto z njegovim truplom položili na vlak v Dravogradu. Na vsaki postaji savinjske proge so se zbirali ljudje ter izkazovali mrtvemu junaku poslednjo čast. V Celju so krsto postavili na žalni oder, prihodnji dan pa jo prepeljali v njegov Šentjurij, kjer so ga pospremili k zadnjemu počitku. Istega dne so na njegovi rojstni hiši odkrili spominsko ploščo. Na kraju kjer je padel, so postavili spomenik, ki so ga nacisti, leta 1941, porušili, po drugi svetovni vojni, leta 1945, pa so na istem mestu postavili novega.

Malgaj je eden izmed tistih naših ljudi, ki ne smejo v pozabo. Njegovo ime mora biti za Slovence simbol narodne zavesti ter pripravljenosti na žrtev, ko gre za obrambo narodnih koristi.

Spominski zapis na 100-letnico rojstva koroškega borca Franja Malgaja je za Petico napisal Kazimir Virant iz Laškega, njegov nečak. Zanimivo je, da se je rodil v isti hiši, usodnega leta 1918. Vsebino zapisa je povzel po Malgajevih osebnih zapiskih, ima pa tudi zanimive Malgajeve fotografije. Prepis.

MALGAJEVA KULTURNA ZAPUŠČINA

Franjo Malgaj je osnovno šolo obiskoval v Šentjurju. Zaradi ljubezni do slovenskega jezika se je vpisal na nižjo gimnazijo v Celju, kjer je bil slovenski učni jezik. Med dijaki je bil zelo upoštevan zaradi odkritosti in bistrosti. Pripadal je naprednemu narodno-radikalnemu gibanju prepородovcev. Prijateljeval je s Srečkom Puncarjem in Franom Rošom. Idejno jih je usmerjal narodno - zavedni profesor zgodovine, Emilijan Lilek. V decembru 1913 so ustanovili dijaški klub Kondor, ki je januarja 1914 začel izdajati mesečnik Savinja. V ta čas spada tudi celjsko službovanje Rudolfa Maistra, ki je našel z dijaki prijateljski stik in jim pomagal pri urejevanju Savinje. Takrat sta se spoznala Franjo Malgaj in Rudolf Maister in ostala prijatelja do Malgajeve predzgodnje smrti. Malgaja je izredno zanimala zgodovina in prirodopis. Vneto je sledil političnemu dogajanju in se posmehoval nemški in nemškutarski nemški gospodi. Pri vsem tem je ostal zvest ljudski preprostosti. Počitnice je preživel v svojem domačem okolju. Tu je rad poslušal in zapisoval pripovedke. Sam je pričel razkopavati tla ob razvalinah gradu Rifnika in na še starejši naselbini na vrhu hriba. O tem priča njegov zapis: RIFNIK NAD SV. JURIJEM.

Franjo Malgaj: Rifnik nad Sv. Jurijem ob Južni železnici

Vsa ta obširna dolina, po kateri se vrste sedaj polja in vasi, je bila nekdanj napolnjena z vodo in to še v zgonjem srednjem veku, ko so se Slovenci naselili po teh pokrajinah. O tem nam priča ime »na Brodu«, s katerim so imenovali in še sedaj imenujejo ljudje ono sotesko, kjer teče Kozarica v voglajnsko dolino (pri kmetu Ajdeku). Istitako se je pred leti imenoval še kraj v spodnjem trgu pri Fr. Kinclu, na Brodu.

Ko je še voda krila sedanjo dolino, je bil naš kraj že zelo obljuden. Stanovališča so si stavili ljudje na tačih, krajih, kjer so bili varni pred ljudmi in zverinami. Stanovali so po duplinah in v kolibah, postavljenih na kola, katere so zabili v tla plitvih jezer. Mi imenujemo te stavbe mostišča.

Ko so si bili ljudje že ukrotili par živali in se začeli baviti s poljedelstvom, poiskali so si novih bivališč po strmih gorah. To so bila gradišča, katera so utrjevali na ta način, da so naredili iz prsti in iz kamenja nasipe in zabili v tla močne kole.

Tudi na rifniški gori so še ohranjeni ostanki teh starih bivališč. Na sredi gore so ohranjeni ostanki teh starih bivališč. Na sredi gore so ohranjeni ostanki starega zidu, katerega imenuje ljudstvo ajdovski keldar.

Kupi kamenja, ostanki krožne stavbe na vzhodnem napristopnem delu gore nas podučje, da je bilo tukajšnje selišče obširno in dobro utrjeno. Obramba je bila olajšana, ker se gora na severni in vzhodni strani strmo ruši tu je težko pristopna. To gradišče pa je sedaj še nepreiskano od veščje roke; ne bi mogli torej reči, v katerem stoletju so živeli stanovalci tega selišča in katere narodnosti so bili. Po živinskih kosteh, katerih se najde veliko v zemlji, tu pa po kamenju, ki so ga rabili za drobljenje znja (mlinskih kamnih), katerega je našel na gori lansko leto Oset Alojz, bi se dalo samo sklepati, da so se hranili ti ljudje z živinskim mesom in da so že poznali žito. Toda našel se je na jugozahodnem delu gore, na posestvu Lojza Oseta, grobišče nekdanjih prebivalcev gore. Grobišče se razteza po vzbočenem solnčnatem hribu, posajenem s trto in grmičevjem. Tukaj so nekdanji prebivalci pokopavali ostanke rajnkih.

Pri pokopavanju so mrličje sežigali in šele pepel položili v zemljo. Mrličja so lepo opremili in ga včasih sežigali z vso opremo vred. Pepel in ostanke so skrbno zbrali in prenesli v žaro, kateri so prilagali različne predmete. Mrličje žare imajo različno velikost in obliko. Že pred 25 leti so izkopavali kmetje na rifniškem grobišču do 150, večinoma potrtih žar. Kopali so potem za celjski muzej, v katerem se nahaja poseben oddelek rifniških starin, raznih okraskov in orodja, brončenih prstanov, zaponk, sulic, žar in kamenitih kladiv. Pred kakimi 10 leti je izkopal posestnik grobišč tri velike žare, približno 1¹/₂ m globoko zakopane. Ker je na trati krt izroval črno prst, je začel kopati in izkopal velikanski 67 cm visok lonc s 136 cm širokim vratom, dočim mu je premer trbušastega boka 64 cm.

Da vidimo običaj pokopavanja, navedemo reči, ki so bile v loncu, do polovice napolnjenem s pepelom, mastno prstjo in z ostanki sežganih kosti. Bila je v tem velikem loncu lična skledica iz črnkaste gline, ki se je lahko obesila. Našli so se dalje kosci brončene čelade, brončena igla in kosci fibule. Tudi brončena sulica in dva brončena prstana sta bila priložena umrlemu. V drugi, nekoliko manjši žari so bila 3 sekiram podobna bodala in ostra železna sulica.

Ker se najde v teh grobovih toliko orožja, lahko sklepam, da so bili rifniški naselniki bojeviti ljudje. Največ orožja in okrasja je iz bronca (zmes bakra in kositra), drugo pa je iz kamna in železa. Ker so bili mrličji sežgani, zato ne moremo soditi o telesnih svojstvih tedanjega prebivalstva.

Deželni arheolog Dr Smid je konstatiral, da so to grobovi starih Ilircev, katerih zadnji potomci so iz zadnjih let znani Albanci, Arnavti in Arbanasi. Grobovi so iz leta 500 pred Kr. roj. Mnogo zanimivih starih spominov po šentjurski okolici nam pove, da je bil ta kraj že v prazgodovinski dobi naseljen. Omenim naj le 2 zanimivi gradišči na dveh skoro enakih stožčastih hribih za Resevno.

Stopnicam podobne jame na obeh hribih nam še kažejo sledi nasipin iz predzgod. časov. Na vrhu drugega Piškovega gradišča je sicer v zemlji še sled četveroglate stavbe, a to je bila najbrž le mala stražarnica grada Plausteina, ki je stal na drugi strani Resevne.

Nad ilirske narode so prišli okoli leta 390 pr.Kr. mogočnejši Kelti, katere so pa izpodrivali prodirajoči Rimljani, ki so prišli tudi v naše kraje. Ona cesta, ki pelja iz Celja čez Blagovno proti Ponikvi, je še delo Rimljanov. Kamor je prisel Rimljan, tam se je naselil, delal je močne ceste in pridno obdeloval polje. Ceste so znali Rimljani delati tako izvstno in tako trdno polagati, da je še dandanes polno njih sledov po naših krajih. Zgodovinarji Ferik in Dr.F.Mayer trde, da je vodila rimska državna cesta iz Celja čez Teharje, Sv.Primoz, čez potok Slom, Vrtose, Jelse pri Smarjahm, Lesje, Kacji doll Podplat, čez Gabernik in v Polcane Studenice, Makole Statenberg, Pecke, Sestrze pod Crno goro po tiru sedanje ceste, ki pelje iz Majspurga proti Ptuju.

Državne ceste so bile 8 korakov široke, kamniti stebri, stoječi partisoč korakov vsak sebi, so kazali milje.

Rimska naselbina je bila najbrž v Zdenici pod Rifnikom, kjer so izkopali pri kmetu Šancu marmornato rakev leta 1800. V tem sarkofagu so našli denar rimskega cesarja Hadrijana, ki je vladal 117-138 p.Kr.r. in pa otroški prstan. Na bližnji njivi naletijo še sedaj na opeko in kamenje, kar nas dovede do misli, da bi bila tukaj rimska naselbina.

Do leta 480 p. Kr.r. so bivali Rimljani po naših krajih. Za časa preseljevanja narodov je bila naša dežela pozorišče preseljevanja. Po stari rimski cesti so bivali razni narodi, ter so postožili kraje. Šli so Huni, Langobardi in Slovenci. Do leta 570 so se naši predniki že stalno naselili v naših krajih. Prve čase so živeli prosto, volili so si svoje predstojnike in živeli mirno. S krščansko vero je prišla nad Slovence tudi sužnost.

Ko je prišla naša dežela leta 787 pod frankovsko oblast, so začeli Franki utrjevati naše kraje kot mejne pokrajine proti Obrom. Na strmih holmih so si stavili priseljeni nemški grajščaki svoje močne gradove in si tako utrdili gospostvo nad našimi pokrajinami. Žalostne spomine nam vzbujaajo razvaline Rifnika; zgubili smo zlato svobodo.

O postanku Rifnika ne pomni niti knjiga niti ustno poročilo. Prvič se omenja v listinah leta 1072, a je bil, kakor smo omenili, postavljen od Frankov že poprej (okoli 850 p.).

Z njim vred pa je bila postavljena tudi cela vrsta posednih gradov: jugozahodno grad Plaustein, na katerega spominja le še ime potomca, Plausteiner. Ta grad, katerega spominja le še ime potomca, ta grad, katerega omenjajo zgodovinarji, krivo Šibenik, je stal na visoki skali pod Resevno, ki se proti jugu strmo ruši v dolino, na zahodu in severu je pa le težko prestopna. Dalje grad Prežin blizu Sv. Lovrenca, celjski grad, še

severozahodno pa grad Podgrad (Anderburg), ki je stal na stožcastem holmcu nekako v isti višini kakor Rifnik, ki je doživel že visoko starost desetih stoletij.

Številni gradovi nam pričajo, da je bil naš kraj že tedaj prav gosto naseljen, akoravno je bila voglanjska dolina še močvirnata in neobdelana.

Leta 1016 je podaril cesar Henrik II. svoji sorodnici Emi severno in iztočno pokrajino med Voglajno, Hudinjo in Koprivnico. Ema je bila slovenskega plemiškega rodu. Njen ded je bil Svatopolk, posestnik okrožja Breže na Koroškem. Pravico čez rifniški zajem so imeli krški škofje do leta 1400, ko je podelil v Pliberku krški škof Janez zajem rifniškega gradu celjskemu grofu Hermanu.

Celjski grofje že od nekdanj niso radi gledali tujih gospodarjev v svoji bližini. Tako nam omenja takratna celjska kronika, da je poslal celjski grof Ulrik svojega vojskovodjo Vitovca na Pograd, ki je bil last krških škofov. Vitovec je Pograd požgal in do tal porušil leta 1439. Najbrž je bil istega leta porušen tudi grad Plaustein, ki je bil tudi last krških škofov, ki so bili v našem kraju vplivni gospodarji in so imeli trg Šentjur še v začetku 17. stoletja v posesti.

Na Rifniku je živela stara plemiška rodbina Rifničanov. Najmogočnejša je bila za časa križarskih vojn (1096-1270), a proti koncu srednjega veka je začela hirat ? kakor veliko drugih plemiških rodbin. Bili so vplivni možje, v rodu so si bili s slavnimi pleminitaši Šaneškimi, pozneje celjskimi grofi. Rifničani so imeli razen rodnega gradu še grad Prežin pri Sv. Lovrencu, ki je stal na Pogorju nad Voglanjsko dolino blizu Sv. Lovrenca, ki je stal na pogorju nad Voglajnsko dolino blizu Sv. Lovrenca, grad Šalek pri Velenju (in pa imoviti strehovski grad na Gor. Štajerskem).

Vseh oseb iz rodbine Rifničanov, katerih imena so se nam ohranila v raznih pogodbah in listinah, ne bom omenjal: navedel bom na tem mestu samo najznamenitejše tega rodu.

Leta 1219 omenjajo kronike Elizabeto Rifničansko, omoženo s Henrikom, vitezom Prišenkom. Z Ulrikom pl. Prišenkom je bila okoli leta 1345. omožena Brigita Rifničanska. Ko so Rifničani koncem 15. stol. izumrli, dobil je že od nekdanj sorodni vitez Prišenski grad Rifnik.

Ivan Rifničan je bil arhidijakon Savinjske doline in je opravljal od leta 1335-1343 službo ljublj. župnika. Kot arhidijakon je moral skrbeti za red po župnijah v celi Savinjski dolini in poročati o njih oglejskemu patriatu, pod katerega so tedaj spadale naše župnije. Tako je zatožil Ivan duhovnike Savinjske doline, da se ne brigajo za predpise in pustijo izobčence po cerkvenem redu pokopati in da razsojajo sami ločitev zakona. Leta 1335 je patriarh duhovnikom Sav. dol. odsvetoval od tega.

Martin Rifničan, brat arhih. Janeza je imel dva sinova Martina in Janeza, ki sta kupila od celjskega grofa Miroslava grad Prežin. Polovico tega gradu sta pa celj. grofu z drugimi dvorniki za 600 starih graških vinarjev (840 K sed. velj.) zopet nazaj prodala. Sposodila sta si pri židih v Ptujju 320 mark starih šilingov. Ker pa teh 1344 K sedanje vrednosti nista mogla pravočasno vrniti, bil jim je odvzet grad Rifnik. Rudolf Saneški je leta 1347 svojima stricema pismeno obljubil, da dobita po preteku osmih let Rifnik nazaj, če poplačata dolg. Miroslav I. Saneški je pa bil za ta čas postavljen rifniškim posestvom kot oskrbnik.

Celjski grof je dal leta 1371 Martinu Rifničanu grad Šalek pri Velenju; še leta 1461 ga je Martin imel. Istega leta je dobil Martin od Hermana I. Celjana Rifnik. Za tem stopita v ospredje dve sestri, Rifničanki namreč, Katarina, omožena s Henrikom Gotzendorfom in Agneta, omožena z Jurjem Altenburžanom. Obe sestri sta dobili leta 1403 od celjskega grofa Šalek v zajem.

Katarina proda Rifnik Erazmu pl. Lichtenborgu, dvorskemu mojstru v Celju. Leta 1445. je grof Miroslav celjski podelil oba dela rifniškega rodu sinu Erazmu, Janozu pl. Lichtenbergu, njegovim bratom in sestram.

Rodni grad je prišel v tuje roke, poslednji Rifničani pa so stanovali odslej na gradu Strehavu. Bili so to; Jurij, Andrej in Margareta, omožena spl. Durrernbacherjem. Martin Rifniški, oskrbnik na Arvežu in Andrej sta okoli leta 1480 zadnja potomca tega rodu.

Posestniki Rifnika so sedaj se vrstili. Bili so to vitezi Prišenki, okoli leta 1600 Martin Saurau, potem Felicijan Wagen, posestnik šentjurskega trga (leta 1612), vdova Marjeta Wagen, umrla na Rifniku 1653. V listinah se omenjajo dalje še Gassruck, Wurmbrand, Zecker, Ramschissl in Canisano kot posestniki Rifnika.

Še Ivan pl. Gadola posestnik Anderburga in Blagovne, ki je umrl leta 1832 in je pokopan na šentjurskem pokopališču, ima napisano na nagrobnem kamnu, da je posestnik Rifnika.

Smemo li misliti, da so vsi omenjeni posestniki Rifnika res uživali v njem stanovanje? Z gotovostjo lahko tdimo, da ne. Najbrž se misli tukaj na ono grajščino. Gradič, zahodno pod Rifnikom. Slično, kakor je nastala ona grajščina Anderburg v dolini, ki je bil razrušen grad Podgrad na Lipici, je nastal tudi najbrž Gradič, ko je začel Rifnik razpadati. Kedaj se je to zgodilo, ne moremo točno povedati, najbrž so kmetje leta 1635. Rifnik tako poškodovali, da za posestnico Marjeto Wagen, ki je tukaj leta 1653 precej ubožna umrla, ni hotel v njem nobeden več stanovati. Vsaj rifniški urad je bil v Gradiču, ki je bil pozneje pogorel, sedaj pa služi kmetu za stanovanje. Položaj kmetov je bil namreč v srednjem veku neznosen.

Ko so prišli namreč Franki v naše kraje, zgubili so naši kmetje samostojno pravico nad svojimi posestvi.

Prepis iz originala

Ob gostijah in drugih priložnostih je Franjo Malgaj zapisal okoli 150 ljudskih pesmi in jih pošiljal dr. Karlu Štreklju. Ta jih je v svoji zbirki Slovenske narodne pesmi, objavjal.

Časopis za zgodovino in narodopisje mu je leta 1919 objavil razpravo: SVETINA NAD CELJEM IN NJENA OKOLICA.

Svetina nad Celjem in njena okolica

Hočeš li, da se navžiješ panorame, da se nasrkaš svežega, zdravega zraka, moraš se povspeti v znano gorsko selo Svetino (tudi Svetje imenovano), ki se vzdiguje 683 m nad morsko gladino. Lep je ta kraj, zanimiv je radi svoje začrnele cerkve, ki kraljuje na zmerni višini, in radi nekaterih drugih starih spominov, ki se nahajajo v bližni.

Pred teboj stoji črna cerkev, posvečena Devici Mariji, na desno in levo vidiš dolge črte gozodv, plodnih poljan in zelenih livad. Krasoto prozora ti povelečujejo bela sela, ki so kakor bele rožice posejana po strmih in pobočnih bregovih. Niso redki beli zvoniki pogorskih cerkva, ki se ti prikazujejo daleč tam z zelenih vrhuncev. In nad vsemi temi stoji naša črna cerkev, ponosna in budna stražarka, krijoča v sebi mnogo zanimivega in žalostnega iz sive preteklosti.

Zidava nam kaže, da je bila postavljena cerkev v onih hudih časih, ko je ljudstvo moralo iskati v njej obrambe pred Turki.

Stari viri, ki bi nam povedali točno letnico postanka svetinske cerkve, so se s časom porazgubili. Le ljudstvo nam je ohranilo v svojih lepih pripovedkah še spomin na zidanje, na ustanovitelja in na zidarje, ki so delali cerkev. Narodna pripovedka pravi, da so zidali cerkev v onih davnih časih, ko so še ajdje, prebivali po naših krajih. Ko je zidar vzdal zadnji kamen v cerkveni zid, vrgel je kladivo tako daleč, kakor je mogel, rekoč, naj se zida tam, kamor pade kladivo, nova cerkev. Kladivo je padlo na mesto sedanje Završke cerkve pri Sv. Vidu, ki je zelo stara. Druga pripovedka pa nam pravi, da se je zidala svetinska cerkev zajedno z završko. Zidarja, ki sta zidala obe cerkvi, sta si bila prijatelja in prijateljsko sta se posluževala skupnega kladiva. Kot strašna velikana sta si lahko mimo Resevne segla v roke in si posojevala kladivo. Za cesto, ki pelje v Šent Rupert,

leži velika skala. Pravljica pravi, da je neslo to skalo ajdovsko dekletu v predpasniku iz Šent Ruperta na Svetino; ko se je pa dekletu utrgal konec na predpasniku, padla je skala za cesto, kjer leži še danes.

Še eno pripovedko nam je ustvarila bujna domišljija našega ljudstva o zidanju svetinske cerkve. Za cesto namreč, ki pelje iz Svetine doli k cerkvi sv. Florjana, izvira zanimiv studenec. Iz prilično visokega štoru priteka sveža pitna voda, ki je baje neskaljiva; ta voda se potem kot mal potok »Kozica« izliva v potok Reko. Ljudstvo pravi, da je pod tem štorom skrito veliko jezero in da zapira zlat »gartlc« vhod v njega. V tem štoru so se baje prikazovale ob času, ko so stavili svetinsko cerkev, zlate ribe, katere so služile zidarjem za zajtrk. Ko so pa delali zidarji celo na Marijin dan, poskrile so se ribe v zemljo in od tedaj se niso več prikazale v štoru.

V živem spominu so pri ljudstvu dogodki, ki se nanašajo na svetinsko cerkev, te dogodke si pa narod tolmači po svoje. Pravljice niso brez jedra in nam povejo marsikaj. Kroničarji pišejo, da je dal postaviti cerkev Device Marije na Svetini celjski grof Friderik I., ko se je srečno vrnil iz Italije, kjer je bil dalj čas zaprt pri vojvodi od Ferare. Zidarski mojster iz Nemškega pa, ki je delal cerkev, ni mogel na noben način pobeliti cerkve, ker mu je ves omet odpadel, predno se je na zidu posušil. Razjarjen grof vrže nerodnega mojstra v ječo. Tu se pa prikaže - tako veli pravljica - ponoči zidarju Marija in mu pove, da hoče ona imeti temno nepobeljeno cerkev, da bi je ne opazili tako hitro Turki. Ko naznani mojster to grofu, ga ta odpusti iz ječe.

Posebno živo so ljudstvu v spominu časi turških napadov. V zgodovini turških napadov na naše kraje imamo zapisan krvav dan, katerega je doživela Svetina od Turkov. A koliko turških napadov tekom dolge vrste let je nezapisanih, potopljenih v morju preteklosti!

Ko so namreč leta 1487 prihrumeli Turki na Slovensko Štajersko in požgali Laški trg, niso prizanesli Svetini. Z nečloveškimi čini so oskrnili cerkev in požgali okolico. Narodna pravljica nam pravi, da je ljudstvo pribežalo od vseh strani v cerkev, ki je bila dobro utrjena, saj nas še danes spominjajo na to strelne line v cerkvenem zidu in zidu osmerovoglatega zvonika. Kljub junaški obrambi proderejo Turki skozi močna vrata v cerkev, kjer je pošiljalo ubogo ljudstvo goreče molitve proti nebu. Sam turški poveljnik zajaše k oltarju, s katerega je pustil zobati svojemu konju oves. In ono obširno lipo za cerkvijo je vsadil tudi tedaj Turek; pod mogočnim deblom leži pokopano zlato tele, katerega še pridejo iskat Turki.¹ Tako si pripoveduje ljudstvo. Pravijo tudi, da se ne sme temna cerkev na Svetini pobeliti, sicer bi se videla daleč doli v turško deželo in privabila

bi zopet one rdečehlačnike plenit naše kraje. (Videl sem na Svetini otroke, ki so si zasenčili z roko oči in iskali v daljavi turško deželo...)

Nekdaj je bila cerkev na Svetini daleč na okoli sloveča božja pot. Ko je pa nastopil Jožef II. vladarstvo, prepovedal je romanje na Svetino in je dal cerkev zapreti. Cerkev so pa kmalu zopet odprli, ljudje hodijo še dandanes na Marijine praznike gori na božjo pot.

Leta 1714 je doletela Svetino velika nesreča. Na binkoštni praznik omenjenega leta je upepelil požar cerkve Device Marije in pa cerkev sv. Križa. Uničeno je bilo tudi 6 zvonov. Leta 1718 je vlil celjski zvonar Konrad Schneider iz Celja. Glavni oltar je zagotovil leta 1775 podobar Anton Janšek iz Laškega trga. Leta 1872 in 1873 je dal prenoviti cerkev župnik Matija Arzenšek. Fresko slike je risal Lah Giacomo Brollo istega leta. Nad 300 let stara lesena figura sv. Trojice je bila prenesena v mariborski škofijski muzej. Sedanje orgle pa so kupljene iz stare teharske cerkve.

Cerkvica sv. Križa na Svetini

Cerkvica sv. križa na Svetini mora biti starejša, kakor Marijina cerkev; zidana je v čistem romanskem slogu, strop je bil poprej lesen. Oprava cerkve je primitivna. Mal altar sv. Križa, zadnji čas kor z orglami iz Marijine cerkve in pa velika oljnata slika sv. Ane, to je oprava. Sliko je narisal leta 1755 slikar Lovr. Jos. Stachl. Na tem mestu je bila slikana poprej na steno (fresco) groteska slika obešenega Judeža. Slika je bila izvanredno stara in že zelo pokvarjena. Ko je pa dal zadnja leta kmet Klinar prenoviti cerkvico, pobelili so to znamenito sliko. Pravijo, da so dali postaviti kapelo sv. Križa celjski grofje za služničad z majerije, katero so imeli tu v bližini. Leta 1714. je kapela pogorela, a so jo nato zopet pozidali.

Cerkvica sv. Florjana

Pod Mrzlo planino teče potok Reka skozi gorsko kotlino, opasano povsodi z lepimi gozdi. V tej kotlini stoji mala cerkvica Sv. Florjana, pred cerkvijo pa se razširi kotlina v lepo dolino »Svetli dol« (Lichtenthal). Pred več stoletji, ko se je imenoval ta kraj še »Končno selo«, so gospodovali tukaj celjski grofje. Prikupil se jim je bil ta kraj in sezidali so si majerijo. Domače ime »pri Majerju« nas še spominja na to. Po smrti zadnjega celjskega grofa je bila razprodana njihova obširna posest raznim plemenitašem, ki so na vse mogoče načine izsesavali ljudstvo. Ko so potem pod Marijo Terezijo morali tudi plemenitaši plačevati od svojih obširnih posestev davke, začeli so leti bolj izrabljati svoje še neporabljene kapitale. Leta 1751 so bila porazdeljena obširna posestva majerije izumrlih celjskih grofov na Končnem selu. Nastalo je 16 kmetij. Grof Gaisruck iz Celja

postavi leta 1753 v Končnem selu steklaro, da bi kar najbolje porabil les iz svojih obširnih gozdov, katere je posedal v tem kraju.

Danes ni več sledu od steklarne, ohranil je pa še cel kraj ime »Glažuta«. Na posestvu, kjer je stala steklaro, ima sedaj kmet Mlakar svojo hišo, kozolec in gospodarsko poslopje. Na mestu, kjer je stala tovarniška hiša za stanovanje in shrambe - stoji sedaj kozolec. Steklarna pa je bila postavljena za potokom. Ostanki jezua se še sedaj vidijo. Pri jezua je opravljajal posel »Plujdar«. Na Končnem selu je ostalo še do danes ohranjeno hišno ime »pri Plujdarju«. Pri steklarni so bili zaposleni tudi nemški delavci, par nemških hišnih imen, kako pri Hercogu, pri Pogerju se je še ohranilo.

Za steklaro so posekali les po celi reški dolini, posekani dolini so dali nemški delavci ime »Lichtenthal«, ime je bilo potem krivo poslovenjeno v »Sveti dol«. Okoli leta 1770 so morali ustanoviti obrat, ker je zmanjkalo primernega lesa.

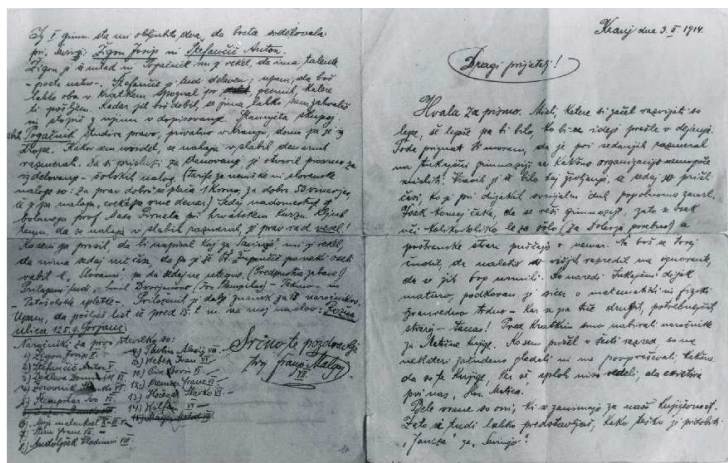
Grof Gaisruck pa je dal postaviti v bližini steklarne že leta 1754 malo cerkvico, posvečeno sv. Florjanu. To nam pove latinski napis na marmornati plošči zunaj cerkve. Cerkvena oprava je borna, na evangeljski strani je slikan Gaisruckov grb, pod njim pa pisan kronogram: Ex tua clementia et ingenti erga superos pietate felix Deabusso surrexi. Na episteljski strani je pa svečeniški grb z napisom: Et venia iussuque primi archiantistis goritiensis vetusto ritu benedicta fuit. Nad glavnimi vrati je stal četrti, sedaj pobeljeni kronostih, ki nam je povedal, da je posvetil cerkev Jožef Bartholotti, arhidijakon iz Celja leta 1754.

Cerkev na Svetini in cerkev sv. Florjana spadata pod župnijo - sv. Ruperta.

Župnija Sv. Ruperta je bila ustanovljena leta 1755, del župnije je spadal poprej pod šentjursko župnijo. Sedanja cerkev je postavljena leta 1726, a na tem mestu stala že poprej cerkev. V bližini župne cerkve stoji grajščina Velik Breza (Birkenstein), katera je pa že zelo razpadla. V grajščini se nahaja sedaj majhna trgovina. Hiša je dvonadstropna in ima v fronti 50 oken. Ljudska pravljica pravi, da so imeli to grajščino gosp. Birkensteini. Ko so pa ti izumrli, prišel je grad v roke Jurkloštru Grad je služil menihom za majerijo. Proti koncu 15.stol. je pa radi luteranstva Jurklošter zelo propal. Zato je nadvojvoda Ernest leta 1591 podaril ta samostan z vsemi posestvi vred jezuitom v Gradcu. Tako je postala Velika Breza last jezuitov. Potem ko so ta red razpustili, postal je grad državna last. Par desetletij stanujejo v gradu kmetje, ker spada k hiši tudi nekaj posestva.

Prepis iz originala

Na docela nemški višji gimnaziji v Celju se Franjo Malgaj ni dobro počutil. Rahlo je tudi obolel na pljučih, zato se je prešolal v Kranj. V pismu, ki ga je poslal prijatelju Srečku Puncerju v Celje, ostro graja malobrižnost kranjskih študentov do sodobnih političnih vprašanj. Med drugim piše: "bele vrane so oni, ki se zanimajo za našo književnost, zato si lahko predstavljaš, kako težko je pridobiti "Janeza" za našo Savinjo." Za kulturo in knjige vnet Malgaj je kljub temu uspel pridobiti nekaj naročnikov in sodelavcev za »Savinjo«.

Že po enem letu je zaradi težav s pljuči odšel v Pazin, kjer se je dobro počutil. V literarnem glasilu Naprijed je objavil nekaj svojih zapisov slovenskih pesmi. Tu se je poglobljala njegova jugoslovanska usmerjenost.

Ko je izbruhnila svetovna vojna, je bil 1. oktobra 1914 Malgajev letnik vpoklican v vojsko. Od leta 1915 je bil na italijanski fronti. Bil je ranjen pri Doberdolu, junaško se je izkazal v bojih na južno tirolskem borišču. Prejel je zlato odlikovanje. Iz teh časov je ohranjen njegov dnevnik (*priloga 1*), pa tudi dopisnica, ki jo je pisal, številne kartice in fotografije (*priloga 5*). Povišan v nadporočnika je Franjo Malgaj konec vojne dočkal kot upravnik vojaškega zdravilišča. Obiskoval je domači Šentjur in Celje. Zbiral je dijake in druge znance in jim govoril o bližajočem se času, ko bodo Slovenci sami odločali o sebi. Avgusta 1918 je prebival pri šentjurskem rojaku Andreju Osetu v Tolstem Vrhu pri Guštanju (Ravne na Koroškem). Prijatelju je obljubil, da bo z vojniki prišel pomagat koroškim Slovencem ob zlomu Avstro-ogrske. Oktobra se je vpisal na pravno fakulteto v Graz, da se je rešil vojske. V istem mesecu so ustanovili na Koroškem narodni svet za Mežiško dolino, predsedoval pa mu je Andrej Oset.

V dneh osvoboditve, ki so jo v Celju slavili 6. novembra 1918, je bilo na Koroškem težko. Slovenski delavci so plenili zasebno in javno imetje. Lastniki - tujci so klicali na pomoč nemške oddelke iz Celovca. Narodni svet je poslal Rajka Kotnika k Malgaju v Celje, da bi prehiteli Nemce. Malgaj je s 40 prostovoljci do 8. novembra prevzel vojaško in civilno vodstvo v vsej Mežiški dolini. Uspelo mu je pomiriti delavstvo. Malgajevo četo pa so pomnožili številni domačini in srbski vojaki. O teh dogodkih priča njegov KOROŠKI DNEVNIK, ki pa ni dokončan (*original je v prilogi 2*).

OSEBNI DNEVNIK FRANJA MALGAJA

Koroška!, nekdam tako ponosno središče našega plemena si nam potala v dolgem suženjstvu razbolel del našega telesa. Tužni Korotan!, kako smo se ogrevali že kot dijaki za tvojo svobodo, gledali smo že v nsprej ono veselo jutro, ko bo tudi tvojuemu ponižanj konec. In prišlo je. Razmajeni stebrovi mačehe Habsburške so padli in šli smo, da si vzamemo, kar je našega. To so bili razburjeni lasi. Razburjeni so bili naši živci, a zdravila jih je zavest, da nas bodo kmalu ogreli žarki že vzhajajočega svobodnega sonca. Na Koroško - bil je naš cilj. Slovenci mežiške doline na Koroškem so poslali v Celje sela (narednik Kotnik) z vročo prošnjo, da se jim pošlje vojaška pomoč. Med tamkajšnjimi delavci je vzbruhnila huda anarhija, treba je pa bilo vojaške moči tudi na železnici, ker so jo odvažali vojaški transporti tod ves vojni material neovirano izza mej Jugoslavije.

Dne 6. novembra, ko je bil kaos najhujši, ko so vreli ostanki Borovičeve armade skozi Celje, ki se je ta dan odelo v praznično obleko (bil je narodni praznik in Celje je na slovesen način proslavilo novosklilo državo) dobili smo poziv, da odpomoremo Koroški. Z poročniki Kurbus-on in Ludwig-om in Hawrilov-om smo sklenili iti na Koroško. Ker pa ni imel celjski bataljon takrat niti za mestno varnost dosti vojakov, treba nam je bilo te šele zbirati. Dne 6. 11. smo hodili po gostilnah in zbirali prostovoljce. Ta dan je prišlo v mesto dosti zavednih fantov, do 5. ure popodne smo jih oblekli na dvorišču grajske vojarne 40 v vojaške obleke. Dobili smo še oddelek strojnih pušk z 4 strojnicami in s to armado smo odkorakali ob zvokih godbe z sokolsko zastavo na čelu na Kolodvor. Zbrana množica nam je navdušeno klicala v slovo, želeč, da bi bila Koroška kmalu rešena nemškega nasilja.

Dolgo v prihodnjost nismo smeli premišljevat. Vsak mož je dobil hlebec kruha in 50 patronov, od bataljonskega poveljstva pa sem dobil kot poveljnik oddelka povelje zasesti Kolodvor Spodnji Dravograd in tamkaj mimo se vozeče vojaške transporte.

Ko je počasi sopihal vlak z nami po savinjski dolini, razmišljati sem začel, kar je prva skrb vsakega poveljnika. Kaj bo oddelek jutri jedel? Vozili smo se brez vsakega provijanta in brez denarja. Vsak mož je imel hleb kruha in 50 patronov, vse drugo pa nam bo sreča prinesla. In res, da nam je prinesla. V Slovenj Gradcu smo izstopili, vlak nas pa je čakal. Tu nas je sprejel vrli predsednik Slovenjegraškega narodnega sveta dr. Slakar. V gostilni Druškovič smo večerjali in delali načrt, kako da iztrgamo Nemcem postajo Dravograd. Ob polnoči se odpeljemo z vlakom naprej do Otišjega vrha. Po cesti pa je šla peš četa Slovenjegraške Narodne Straže, z to četo naj bi mi oprezno obkolili kolodvor v Dravogradu, ki je bil zaseden po nemških stražah. Ko smo pa dospeli do dravskega mostu, nam javi poveljnik Slovenjegraške Narodne straže poročnik Arnejčič, da je Kolodvor že naš. Iz Maribora je bil prišel tisti večer poročnik Kavčič z eno strojnico in zasedel Kolodvor. Stvar je bila tukaj dobro izpadla, treba je bilo misliti - naprej.

V mežiški dolini na Koroškem je bila tisti večer sila velika. Delavci so se zopet zbirali k ropanju, pretili so tudi, da zažgejo trge in vasi.

Ni bilo torej nobenega pomisleka, treba je bilo hitro odriniti naprej. Stroju smo priklopili še en vagon in v temni jesenski noči (proti 3. uri zjutraj) smo drdrali po ozki dolini proti Prevaljam. Vozili smo se z pripravljenimi strojnicami, katere smo postavili na tender v negotovo in črno noč. Čeprav smo se vozili v čisto neznan kraj, nas je vendar obdajala zavest, da gremo reševati Koroško; puška, katero je držal vsak trdno v rokah vsak čas pripravljeno, pa nam je dajala trdno zavest in sigurnost. V Guštanju vstopita g. Andrej Oset in g. nadpresident Kotnik, oba oborožena z vojaškimi puškami.

Kmalu na to se vstavimo v Prevaljah. Tu nas je sprejelo par Slovencev, bili so vsi oboroženi z repetirkami, tudi železniški uradniki in sploh vsi uslužbenci so nosili vojaške puške.

Predno bom to nadalje opisoval, podati hočem kratek opis in položaj mežiške doline.

Mežiška dolina je polna industrijskih podjetij. V Guštanju stoji jeklarna, v kateri so za časa vojske vivali granate. Podjetje je last grofa Vincenca Thurna. Na Lešah (nad Prevaljam) je premogokop, last grofa Henkel - ? v Žerjavu in Helena Gaber pa se nahajajo znani svincokopi. Tu grejo rovi v Peco (visoka 2124m), ki je polna svinca.

Mežiška dolina je dobila ime po potoku Mežica, ki dobi proti Guštanju ime Meža. V dolini so štirje večji kraji: trg Guštanj, Prevalje, Mežica in Črna. Vsi štirje so bili močno ponemčeni. Posebno hudi propagatorji nemštva so bili tod okoli nastavljeni akcijske družbe »Union«, lastnice svincokopa in pa nastavljeni industrijcev - grofov na Lešah in Guštanju. Nič manj pa niso zaostajali za njimi razni valpeti grofov Thurnov, učitelji in pa

državni nastavljenici. Grof Thurn plača že danes, kakor cel čas dosedaj delastvo z vnebovpijočo plačo 5 kron na dan.

Kmetje so bili še v 20. stoletju, ko je po drugod že oslabela sila fevdalizma odvisniv od mogotcev grofov Thurnov.

Ti so izpodrivali kmete z posestev in jih prisilili na črni delo v premogokopu in v tovarnah. Grofje pa so si urejevali na teh posestvih luksurijozna lovišča. Slovenc je bil postavljen v teh krajih na najnižjo stopnjo in je bil brez pravic. Šole so bile nemške in ponemčenje se je širilo kot nalezljiva bolezen.

Kmet in delavec, ki sta govorila samo še v slovenskem jeziku, sta se čutila ponižana, ona sta se vživela v misel, da sta manj vredna od nemško govorečih sodeželanov. Ker sta hotela pripraviti svojim otrokom boljšo prihodnost, nista prav nič nasprotovala ponemčenju svojih otrok v nemških šolah. Še par let in Nemcem bi se bilo njihovo »kulturno« delo posrečilo.

Slovenski duhovniki so bili z nekaj učitelju edni trdni stebrovi slovenstva na Koroškem in ni čuda, če so Nemci in socijalni demokrati najhujše ruvali in ščuvali ljudstvo proti njim. Zato tudi nismo našli pri nahujskanih Korošcih več tiste srčnosti, ki je lepa last našega plemena po drugih deželah. Delavstvo pa se je navzelo anarhističnega duha.

Dolgoletna vojska, slaba plača - vse to je tiralo delavca v obup. Ko je padla Avstrija, prišel je tudi do delavcev glas: svoboda. A tega si nižji sloji niso znali prav tolmačiti. Ob polomu na fronti bila je deorganizacija najhujša in ljudska disciplina najslabša.

Vojaki mimo se vozečih transportov so za vreden denar oddajali puške, tako, da je bilo delavstvo mežiške doline kmalu oboroženo. V noči od 5. na 6. november je prihrumela močna množica od 400 ljudi, med katerimi so se nahajali delavci iz Leš, Mežice in celo iz Črne v Prevalje. Bili so oboroženi. In jih je moral župan Lahovnik v svoji gostilni hote ali nehote napojiti in nasititi. Drhal si je potem poiskala svoj tribut še po ostalih gostilnah. V Farski vasi so začeli ropati pri kmetih.

Nato so se delavci lotili trgovin. Te so grozno ropali. Ker niso mogli soboj nesti, so uničili. Tako so pokradli pijani delavci v isti noči pri trgovcih Zimerlu, Fritzu in Heinrichu ? do zadnjega gumba, celo trgovino in še stanovanje.

Celo noč je trajalo na Prevaljah ropanje, naropano blago so vozili roparji z vozmi domov.

Ravno tako so počeli delavci tudi v Guštanju. Trgovcom Rudolfu in Vincencu Brunduli in Skutniku niso delavci nič manj prizanesli, kot onim v Prevaljih.

V Mežiči sta bil trgovca Gutenbergger in Zimere popolnoma oropana. Delavci so vrdli v trdne, železne Wertheim-er blagajne in pobrali denar.

V Črni so bili pa delavci celo tako drzni, da so začeli dne 5. novembra že ob 9. uri predpoldne ropat. V Črni je bil avstrijski vojaški detašma, ki se je pa ob preobratu razšel, puške tega oddelka pa so delavci nasiloma vzeli nadporočniku, stacijskemu poveljniku. Ker so delavci videli, da se jim ne postavi nobena oborožena sila naproti, žandarji so namreč tudi pobegnili - prišli so z vozmi ob belem dnevu v Črno po okradeno blago. Trgovcem Prahu in Punzengruber-ju v Črni so delavci oropali vse in naredili obema skupaj za en milijon škode.

Ko so bile po celi dolini trgovine oropane, začeli so delavci ropati po bližnjih kmetijah, nasiloma so odgajali kmetom živino in odvažali živež. Mestu Pliberku in okolici so roparji tudi že naznanili svoj prihod.

Položaj je bil torej na vzh. Koroškem zelo kritičen. Celovski gospodje so sicer poslali v mežiško dolino polne avtomobile pušk in strojnic - pa kaj pomaga mrtvo orožje, če ni vojakov. Nemci mežiške doline so za božjo voljo prosili vojaške pomoči v Celovcu, a niso jo dobili pravočasno. Prehiteli smo jih mi. V Prevalje se je pripravljal z nami tudi poročnik Arnejčič z ljudmi (15 do 20) slovenjegraške Narodne straže. Še isto noč, ko smo prispeli v Prevalje, odide poročnik Arnejčič z svojimi ljudmi zavarovat skladišče živil na Prevaljah. Zasigural sem oddelek z patroljami in ker je bilo v trgu mirno (delavci so zaznali za naš prihod). Odločil sem se rekvirirati mimo se vozeči transportom orožje in potem nepotrebna jim živila. Moji vojaki je niso imeli nič za pod zob, bilo nas je pa že čez 50. Ko se je začelo daniti, smo imeli živeža dovolj. Vojaški transporti so vozili prav pogosto, vozila se je neka madžarska divizija. Kaj prvo noč smo dobili več glav goveje živine in mnogo orožja.

Prepis rokopisa, ki se na tem mestu konča

Novembra je Malgaj prispel z vojsko v Pliberg, zasedel Podjuno in vkorakal v Velikovec. Tu je začel izdajati Jugoslovanski Korotan, ki ga je urejeval Srečko Puncer. Izšlo je 17 števil (priloga 5).

Žal je ljubljanska vlada Malgaja omejevala v pristojnostih. Slovensko ljudstvo na Koroškem pa tudi ni bilo več tako navdušeno za novo kraljevino Jugoslavijo. Po ukazu narodne vlade se je moral Malgaj umakniti v Guštanj. Aprila 1919 se je vpisal med slušatelje pravne fakultete v Zagrebu (ustanovitev ljubljanske univerze je bila še v pripravah). Želel je pustiti vojaški poklic in se pripravljati na študij. Nesrečna ofenziva slovenskih čet se je začela 29. aprila. Kljub začetnim uspehom so močnejši nemški nasprotniki potisnili slovenske enote s Koroške. V bojih je padel Srečko Puncer. 6. maja so se nemške čete približale Guštanju, oblegale so Tolsti Vrh. Zgodaj zjutraj je Malgaj splezal na drevo, da bi pregledoval položaje. Pri tem je po nesreči aktiviral ročno bombo, ki ga je smrtno ranila. Mrtvo truplo so Nemci oskrunili in ga pokopali na njivi za pokopališčem. Malgajevo truplo so pozneje izkopali in ga 29. oktobra z vsemi častmi pokopali v rojstnem Šentjurju. To je bila izrecna želja pokojnika, ki jo je izrazil prijateljem nekaj dni pred smrtjo.

ZAKLJUČEK

Koliko rok je brskalo za dokumenti, koliko rok je tipkalo ure in ure, da smo uredili in dokončali delo naših predhodnikov. Ni nam žal časa, listov in utrujajočega dela, saj je bilo to povezano z veseljem in smehom. Vzljubili smo ure, v katerih je nastajala raziskovalna naloga **Malgaj trka**.

Na Franja Malgaja smo upravičeno ponosni učenci in učitelji šentjurske osnovne šole, ki nosi njegovo ime. Vse Šentjurčane in obiskovalce našega mesta pa simbolno spominja na junakovo mladost, hrabrost in vero v slovenstvo spomenik na Mestnem trgu. Franjo Malgaj nas opozarja in trka na srce, da ne bomo pozabili njegove srčnosti junaškega boja ter plemenitih dejanj storjenih iz ljubezni do slovenske domovine. Ta boj ni bil zaman. Mežiška dolina s kraji, kjer se je Franjo Malgaj boril in tudi padel, so za vedno ostali v Sloveniji. Med koroškimi Slovenci, ki živijo v Avstriji, pa tudi ni in nikoli in ne bo umrla slovenska beseda. Malgaj nenehno trka na srce vseh Slovencev. Dolžni smo varovati domovino in lepo slovensko besedo. Tudi v nas, mladih raziskovalcih, je prebudil dolžnost, da zberemo in uredimo njegovo zapuščino. Želimo, da njegovo življenje in delo ne bi utonilo v pozabo. Strinjamo se, da tako velik človek, kot je bil Franjo Malgaj, zasluži mnogo več, kot smo naredili mi. Primaknili smo svoj kamenček k mozaiku, ki ga je začel sestavljati Malgajev prijatelj general in pesnik Rudolf Maister-Vojanov s pesmijo **Malgaj**.

Za zaključek naše naloge smo izbrali prvi zapis pesmi, ki je nastala ob nesrečni smrti mladega Franja Malgaja.

Pesem se glasi:

MALGAJ

In dež je lil in sneg je sul...
In, ko da lačnih trop volkulj
zavil bi bil in tur zarjul,
presekal večerni mir
je čez Obir:
Rubinov trikrat brušenih,
v treh ognjih preizkušenih
plamti ob njem na sto in sto
in še vijo se na zemljo
in nicajo v osrčje tal,
ki zanje je na branu stal
in sebe dal-
njegov in naš mejnik težak,
pomnik grenak...

In večkrat, ko se spušča mrak,
izgloda se iz tihih ur,
zapušča mirni svoj Šent Jur
in hodi na Mežico v vas
in v okna trka znani glas:
»O, jaz ne spim! Le čakam čas
in čakam vas,
da gremo skupaj čez Šent Vid
med brate našo Zilo pit.«

Rudolf Maister-Vojanov.

LITERATURA IN VIRI

- Franjo Malgaj, borec za severno mejo, brošura 1982 (OOZSMS Tolsti Vrh).
- Šentjur skozi borbo v svobodo, brošura 1956 (ZB Šentjur), str. 63 do 67.
- Med Bočem in Bohorjem, zbornik 1984, str. 213 do 221.
- Spominski zbornik ob 60-letnici bojev za severno mejo, zbornik 1979, str. 245 do 249.
- Malgaj in delavstvo Mežiške doline, zbornik uredil Janko Gačnik (mapa - Muzej novejše zgodovine Celje).
- Karel Štrekelj, Slovenske narodne pesmi.
- Prežihov zbornik, uredila Marija Borštnik.
- Celjski zbornik 1959, str. 325 do 327.
- Koroški plebiscit, zbornik 1970 str. 437 do 506.
- Ervin Mejak 1937, O boju za našo severno mejo.
- Lojze Ude, Koroška - naša bolečina (mapa, Muzej Celje).
- Lojze Ude, Franjo Malgaj 1984 (mapa Muzej Celje).
- Prežihov Voranc - Lovro Kuhar: Požganica.
- Malgajeva vojaška poročila Maistru (Arhiv, Maribor).
- Prispevki k zgodovini delavskega gibanja, urednik France Klopčič.
- Boj za Maribor in severno mejo (katalog Muzeja Maribor).
- Naš svet 1951, Lojze Ude - Roman o Koroški, str. 268 do 270.
- Lepo mesto 1969, Fran Roš - Malgaj in Puncer.
- Sedem D 1975, Slovenski hudič Malgaj (zapisi Janeza Švajncerja, Frana Roša in Zorka Kotnika).
- Petica 1994, Kazimir Virant - Spomini na šentjurskega rojaka.
- Franjo Malgaj, Rifnik nad Sv. Jurijem, Osrednja knjižnica Celje.
- Koroški dnevnik nadporočnika Franja Malgaja 1918 – 19 (original v rokopisu hrani Kazimir Virant).
- Franjo Malgaj, Dnevnik 1914 - 18 (original Kazimir Virant).
- Dijaški list Savinja, 1914.
- Jugoslovanski Korotan 1918 - 19, urejala Puncer, Malgaj, 17 števil.
- Spominski zapisi brata Ivana Malgaja, sodobnikov in soborcev: Zdravko Kroflič, Andrej Oset, Fran Roš, Ervin Mejak, Rajko in Zorko Kotnik, Tone Sušnik, Rudolf Maister.
- Osebni zapisi sorodnikov: Kazimir Virant, Janko Štampfl, Špela Rozin.
- Dva spominska ovitka filatelističnega društva Slovenije, generalni sekretar Janko Štampfl.

Album fotografij, Malgajevo odlikovanje (originali - Kazimir Virant).

Šolska kronika 1919, 1977.

Raziskovalni nalogi: Šentjur skozi stoletja 1988, str. 77 do 81.

Spomeniki in spominska obeležja v Šentjurju 1989, str. 5 do 9.

Scenarij prireditve in razstavno gradivo ob 100-letnici rojstva Franja Malgaja, Osnovna šola Franja Malgaja Šentjur, 1994.

Scenarij prireditve ob občinskem prazniku in odkritju Malgajevega spomenika, občina Šentjur 1998.